

Олена АРКУША

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник

відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2541-6603>

e-mail: o_arkusha@yahoo.com

МІЖ ЛЬВОВОМ, ВІДНЕМ І КИЄВОМ: ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИБОРИ УКРАЇНИ НА ЗЛАМІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

На прикладі сюжетів із біографії Олександра Барвінського досліджено спроби українських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. створити проєкт української держави в оперті на союз із Австро-Угорською і Німецькою імперіями. Зазначено, що О. Барвінський належав до найвпливовіших політиків та інтелектуалів, які сформували бачення самостійного майбутнього України. Проаналізовано сторінки його біографії, пов'язані з діяльністю в Києві та Відні, що відображають становлення загальноукраїнської єдності та пошуки зовнішньополітичних союзників. Зауважено, що ці процеси передбачали глибокі перетворення українського суспільства на основі програми «органічної праці». Стверджено, що нове покоління українських політиків у Галичині, яке прийняло на себе лідерство в українському русі в останніх десятиліттях ХІХ ст., мало, на відміну від своїх попередників, достатню кваліфікацію для виведення «українського питання» на міжнародний рівень.

Вказано, що передумови для цього були створені завдяки політичному досвіду, набутому в умовах австрійської конституції, та інтересу до Галичини з боку українських діячів Наддніпрянщини, які не мали змоги вільно виражати ідеї в Російській імперії. Доведено, що створення в Галичині центру українського руху викликало інтерес австрійського уряду. Зазначено, що Відень розглядав можливості притягнення на свій бік українського населення в Російській імперії в разі воєнного зіткнення, ймовірність якого зростала, однак на етапі визначення стратегії національного руху між політиками різних частин України виникли розбіжності, а позиція Відня не була послідовною. Вказано, що пошуки українськими політиками союзників серед центральних країн спричинили опір найближчих сусідів України – поляків і росіян, які вбачали в них загрозу для своїх інтересів.

Підсумовано, що історія злету й падіння політичної кар'єри О. Барвінського показує як залежність людини від геополітичних процесів, так і її можливості впливати на них. Дослідження проведено в руслі інтелектуальної біографії, що передбачало аналіз як світоглядних, політичних, професійних мотивів дій політика, так і його приватних

обставин. Відзначено, що діяльність О. Барвінського між Львовом, Віднем і Києвом відобразила амбіції львівських політичних середовищ впливати на геополітику.

Ключові слова: Галичина, українсько-польські відносини в XIX ст., українсько-австрійські зв'язки у XIX ст., українські інтелектуали, ідея української державності, Галицький сейм.

«Das Höchste des Menschen ist die Pflicht» (з німецької – найголовніше в людині – це обов'язок) – ці почуті ще в школі слова німецького поета Йоганна Вольфганга Гете (Johann Wolfgang von Goethe) Олександр Барвінський вважав життєвим девізом (Барвінський, 2004, с. 69), і вони справді якнайкраще характеризують його громадську, освітню й політичну діяльність та приватні взаємини. Герой цього дослідження є однією з найвідоміших і водночас контroversійних особистостей в історії України та українсько-польських відносин кінця XIX – початку XX ст. Він належав до першого покоління української інтелігенції у Галичині, представники якого, вийшовши з родин греко-католицьких священників, здобули світські фахи, очолили національний рух, професійно займалися політикою, винесли на своїх плечах величезний комплекс завдань із формування сучасної української національної ідентичності. Особливу вагу мали заслуги О. Барвінського у зміцненні ідеї всеукраїнської єдності: він співпрацював із найвпливовішими постатями українського національного руху Наддніпрянщини, багато зробив для укріплення в Галичині історичного наративу, створеного переважно київськими дослідниками, і разом із однодумцями захищав ідею «органічної праці», яка мала забезпечити глибинні зміни в національній спільноті та підготувати її до становлення власної держави.

Олександр Барвінський став відомим політиком завдяки участі у підготовці австрійсько-польсько-українського порозуміння 1890 р. (т. зв. нової ери). Ця ініціатива мала широкий геополітичний підтекст. Найбільш далекосяжним прагненням Відня було добитися того, щоб, у разі ймовірного військового конфлікту між Австро-Угорщиною і Росією, Наддніпрянська Україна перейшла на австрійську сторону. Заради цього австрійський уряд був готовий сприяти створенню в Галичині впливового осередку українського руху. Порозуміння передбачало відмежування українських політиків від русофільської течії. Хоча наддніпрянці неодноразово вказували галичанам на важливість такого відмежування, галицькі політики дотримувалися засади солідарності між двома течіями національного руху – народовцями й русофілами. Вони вважали, що інтересам українців у Галичині більше загрожують поляки, ніж росіяни, а питання модерного національного самовизначення можуть почекати до кращих часів. Новоєрівські плани швидко були знівельовані польсько-українськими та внутрішніми українськими суперечками й обмежені рамками Галичини. Та все ж деякі їх наслідки виявилися важливими й у загальноукраїнському прочитанні.

Протягом наступних двох десятиріч років ім'я О. Барвінського, який здобув ключові впливи в українській парламентській політиці, не сходило з перших шпальт української преси, яка, за винятком хіба що «партійного» часопису «Руслан», гостро його критикувала, твердячи, що український політик, зважаючи на невідрадне становище свого народу, не має права вступати в переговори з тими, хто уособлює владу. Утім, «Діло», яке виступало як головний критик, одразу після смерті О. Барвінського визнало масштабність його особистості: «Постать покійного, одного з

перших новітніх народовців, виростає далеко понад голови сучасників. Багато людей його любило, ще більше ненавиділо, але всі його шанували як людину сильної волі, виробленого світогляду, твердого характеру, як велику індивідуальність» (В перших рядах, 1926). Зважаючи на розмах діяльності О. Барвінського, а також на корпус залишених ним джерел, які він усе доросле життя збирав як фаховий історик і популяризатор історії, багато дослідників вивчають різні аспекти його діяльності, які, втім, залишаються ще дуже далекими до вичерпання (Левицький, 1901; Павлишин, 1997; Чорновол, 2000; Гнатюк, 2001; Чорновол, 2002; Binder, 2005; Романюк, 2009; Аркуша, 2009; Райківський, 2012; Тельвак, 2017). Найбільше на сьогодні досліджено роль О. Барвінського у «новій ері» (Чорновол, 2000) та його діяльність як фундатора християнсько-суспільного напрямку – різновиду українського консерватизму (Аркуша, 2004; Мудрий, 2004; Кліш, 2018; Лехнюк, 2019).

Мета статті – на прикладі сюжетів із біографії О. Барвінського дослідити пошуки українськими діячами кінця XIX – початку XX ст. можливостей створення української державності в оперті на Австро-Угорщину та Німеччину і з'ясувати причини розбіжностей між політиками різних частин України на етапі визначення стратегії українського руху. Дослідження виконане в руслі інтелектуальної історії, що передбачає врахування широкого контексту біографії людини (родинне, товариське і професійне середовища, освіта, переконання, повсякденні обставини тощо) для з'ясування мотивів її дій у громадсько-політичній площині. Суперечності, які наростали між зовнішньополітичними орієнтаціями недержавних народів напередодні Першої світової війни, не належали до унікальних ознак українського руху: певною мірою з ними стикалися й інші народи. Однак в українському випадку вони виявилися фатальними й спричинилися до програшу Української революції. У контактах між Києвом, Львовом і Віднем О. Барвінський наприкінці XIX ст. відігравав ключову роль, чим і пояснювався стрімкий злет його політичної кар'єри. Корпус особових джерел кінця XIX – початку XX ст. свідчить про присутність О. Барвінського «за кулісами» багатьох важливих історичних подій. Це дає змогу не лише вписати мікроісторію в макроісторичні процеси, а й стверджувати, що цей персональний випадок розкриває «велику історію».

Основним джерелом до вивчення біографії О. Барвінського є його спогади, початок яких (до 1888 р.) був опублікований у Львові ще до Першої світової війни. Над наступною частиною автор почав працювати у 1915 р., перебуваючи в еміграції у Празі. Спогади він писав аж до смерті у 1926 р., встигнувши довести їх до 1907 р. Того року О. Барвінський втратив мандат депутата парламенту у Відні, а разом із ним і перші ролі в українській політиці. У 2000-х роках почалося видання і перевидання його спогадів (Барвінський, 2004; Барвінський, 2009; Барвінський, 2018; Барвінський, 2019) та частково видання кореспонденції (Листування Михайла Грушевського, 2019; Сокіл, 2019). Рукописна частина спогадів О. Барвінського зберігається у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України в Києві й охоплює приблизно 6 000 арк. У спогадах відображена широка палітра тогочасного політичного життя навколо Львова, Відня й Києва. Він писав мемуари, використовуючи замітки і листи до дружини Євгенії, якій зазвичай розповідав про те, як минув день, доносячи як приватні, так і громадські сюжети (з дружиною, стверджував він, «листувався я майже

щоденно, коли проживав поза домом») (Барвінський, 2009, с. 28). У мемуаристиці О. Барвінського сильно виражене виправдання своїх дій і пояснення мотивів, що пов'язане насамперед зі значним розривом між його роллю в українському русі й громадським осудом. Спогади доповнює кореспонденція О. Барвінського і членів його родини, значна частина якої зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України. У період, коли він був депутатом австрійського парламенту, листи здебільшого курсували між Львовом і Віднем.

До Львова через Київ. Сценарій переходу О. Барвінського зі села в місто був типовим для його покоління української світської інтелігенції. Спільними рисами цього руху були: походження з родин греко-католицьких священників, які «пам'ятали» свої шляхетські або дрібношляхетські коріння; ранній (близько десятирічного віку) відхід із рідного дому для здобуття середньої освіти (така відносна самостійність сприяла залученню до громадської активності, а таємничість і обраність надавали народовським громадам в очах молоді додаткової привабливості); обрання світського фаху й навчання у Львівському, рідше – Віденському чи Краківському університетах (у випадку Львова в цей час відбувалося коригування дитячого образу давньоруської столиці на польськомовне місто, у якому українцеві важко досягти успіху); переїзд у провінцію, переважно в повітові центри, де український інтелігент міг поєднати професійну працю з національно-громадською. Саме з кола провінційних організаторів національного життя були сформовані українські політичні еліти в Галичині (Аркуша, 2005, с. 79–103).

Олександр Барвінський народився 8 червня 1847 р. у с. Шляхтинці на Тернопільщині у родині місцевого пароха Григорія Барвінського, який незмінно служив у Шляхтинцях пів століття, і Доміцелі (Домініки) з Білінських, доньки греко-католицького священника Дмитра Білінського. Барвінські походили з давнього шляхетського роду, коріння якого в Галичині з гербом «Jastrzębiec» простежувалося від XVI ст. У XIX ст. представники цього роду проживали на польських, литовських, українських, російських і німецьких землях (Павлишин, 1997, с. 6). Основним імпульсом залучення до українського руху для О. Барвінського стало ведення «на український лад» батьківського дому. Громадську роботу він почав із народовської громади у Тернополі, де навчався в гімназії. Громади народовців, у яких плекали ідеї української національної самостійності, вивчали відсутню в школах українську історію та мріяли про майбутнє, знайомилися з творчістю письменників із Великої України, у 1860-х роках стали осередками формування модерного українського руху та нового покоління національно-громадських активістів.

Матеріальне становище родин греко-католицьких священників не давало їм змоги забезпечувати синам тривале навчання. Життєві стратегії молодих українських інтелігентів в останній чверті XIX ст. були зорієнтовані на якнайшвидше завершення освіти, здобуття фаху і початок професійної роботи, щоб утримувати власну сім'ю. Хоча батьки-священники були для дітей прикладом доброчесного життя, сумлінної праці, величезного життєвого досвіду, поваги до кожного й служіння іншим, вони небагато могли допомогти чи порадити в їх професійній реалізації, не мали потрібних знайомств і власного політичного досвіду. Просторова траєкторія руху священника зазвичай була обмежена кількома сусідніми селами

й осідком деканату, адже свою парафію не можна було залишати надовго. Такий брак ресурсів для легкого старту в доросле професійне життя перше покоління української світської інтелігенції відчувало болісно. «Треба було вписатись на університет, – згадував О. Барвінський, – і в сій справі я сам промощував собі дорогу, бо не мав ніякої поради і указки ні від кого, поки що не мав я старших знайомих, котрі могли б мені тут стати в пригоді» (Барвінський, 2004, с. 90).

Перший «львівський» період життя О. Барвінського був пов'язаний із навчанням на історико-філософському факультеті Львівського університету (1865–1868). Тогочасний університет, за його твердженням, мав «ще зовсім німецький характер» (Барвінський, 2004, с. 103). Про переїзд кінним екіпажем із Тернополя до Львова він згадував: «До нині остало в моїй тямці незатерте вражіння сеї живописної картини, яка розкрилась передо мною від личаківської рогачки і сего першого мого в'їзду до столиці краю, де мала куватись моя дальша доля і будуччина» (Барвінський, 2004, с. 103). У Львові О. Барвінський долучився до українського руху, зблизившись із громадою «ранніх народовців». За висловом одного з громадівців Івана Верхратського, ця «невелика а щира громада представляла у нас троха чи не всю так звану “Україну”» (ЦДІАЛУ, арк. 100 зв. –101). Хоча її діяльність зводилася до самоосвіти й роботи у провінції відповідно до етапу «збирання спадщини», тоді вже був помітний конфлікт між її діячами (вимагали більшої активності в межах «органічної праці») і народовськими політиками (Середа, 2001, с. 378–392). Матеріальні умови проживання у Львові для студентів були скрутними, тому для підтримки видань чи купівлі літератури їм доводилося заощаджувати. «Постановили ми, – згадував О. Барвінський, – замість вечері ходити лише на каву до каварні Юза на Галицькій площі (перед тим ми нічого не підвечіркували), а за ошаджені гроші передплачували ми нове тоді повне видання Шіллера і Гетого, котре й нині знаходиться у мене в родинній нашій бібліотеці» (Барвінський, 2004, с. 98). Вибір літератури свідчив про ідейні та естетичні впливи німецького романтизму на світогляд української молоді.

Ще з молодих років О. Барвінський налагоджував контакти зі знайомими діячами Наддніпрянщини. Здебільшого він шукав їх свідомо, потребуючи поради у видавничих справах. Восени 1865 р. у Львові він познайомився з 30-тирічним Олександром Кониським. Приязні взаємини пов'язували його з композитором Миколою Лисенком. Саме Микола Лисенко познайомив Олександра Барвінського з Пантелеймоном Кулішем, якого вважали тоді тим, хто «кермував українським рухом» (Барвінський, 2004, с. 229). Спершу зав'язалася переписка, а влітку 1869 р. П. Куліш приїхав до батьківської хати Барвінських у Шляхтинцях, де «очарував нас усіх зараз на перший погляд» (Барвінський, 2004, с. 230). Нещодавно він завершив працювати в російській адміністрації у Варшаві, розчарувався в політиці російської влади й обмірковував пошук для українців західних союзників, а водночас побоювався негативу з боку галицьких поляків за співпрацю з росіянами. Тож у Галичині він пересувався з дотриманням конспірації. Протягом 1868–1871 рр. він шукав тут молодих людей, яким міг би доручити видавничі справи (Нахлік, 2007, с. 250–252). За визнанням О. Барвінського, між ним і П. Кулішем із першої зустрічі зав'язалися «справдешні дружні взаємини» (Барвінський, 2004, с. 235).

На той час О. Барвінський не планував затримуватись у Львові, бо хотів якнайшвидше заробляти на життя самостійно. Відкинувши пораду матері стати таки

священником (щоб «мати все готове без великої журби») (Барвінський, 2004, с. 123), він зважився піти за покликанням – педагогічною працею. Першим призначенням у 1868 р. стала посада помічника вчителя у Бережанській гімназії. Утім, зв'язки зі Львовом не переривалися: там залишалися його брати Осип і Володимир, і Олександр продовжував віддавати багато зусиль праці в українських часописах. До Львова його тягнуло: «Я думаю на Зелені свята incognito приїхати до Львова, – писав він братові Осипу в червні 1869 р. – Що там “Просвіта” поробляє?» (Шацька, 2007, с. 197). Пантелеймон Куліш розраховував на роботу Барвінських у редакції «Правди», на яку покладав великі надії як на видання, що мало формувати всеукраїнську єдність. У 1870 р. він писав до О. Барвінського, що очікує його повернення до Львова, після якого обіцяв відразу ж надіслати «600 гульденів підмоги на рік» і навіть запевняв, що наддніпрянці не втручатимуться у редакційну політику. Проте тоді переїзд так і не відбувся, оскільки життєва траєкторія О. Барвінського йшла за логікою державних посад у шкільництві. Як варіант, із П. Кулішем обговорювали й передачу О. Барвінському редакції «Правди» у Бережанах, бо знайти редактора у Львові видавалося неможливим (Барвінський, 2004, с. 159). Та від цього плану відмовилися.

Попрацювавши у Бережанах, О. Барвінський планував поїхати на рік до Віденського університету, щоб скласти іспит на право викладання в гімназіях історії та географії. Цей план підтримав його батько, який пообіцяв річне матеріальне утримання. Та віденські плани довелося змінити через кохання. Олександр Барвінський ще зі старших класів гімназії захопився донькою управляючого маєтком графа Антонія Борковського в Шляхтинцях Романа Шумпетера Софією. За його визнанням, це почуття дуже посприяло навчанню і бажанню професійної стабілізації. Почавши працювати, О. Барвінський запропонував дівчині одружитися. Однак Роман Шумпетер неохоче споглядав на його вчителювання і був прихильнішим до брата Олександра Осипа, майбутнього священника. Ця ситуація викликала напруження між братами (Шацька, 2007, с. 171–281; Шацька, 2010, с. 99–180). Перспектива розвалу вимріяних матримоніальних планів змусила О. Барвінського діяти рішучіше: від Відня він відмовився, адже «будучий мій тесть не згоджувався на це» (Барвінський, 2004, с. 236). У 1870 р. відбулося весілля, а з наступного року подружжя переїхало у Тернопіль, де О. Барвінський отримав посаду викладача в учительській семінарії. Тут народилися діти – Володимир і Ольга. За кілька років О. Барвінський здав у Ягеллонському університеті кваліфікаційний іспит для викладання історії та географії польською, українською та німецькою мовами в перших п'яти класах гімназії.

Викладаючи, О. Барвінський наполегливо працював над собою, поєднуючи роботу з історичними дослідженнями, зокрема з компаративними студіями, та з громадськими справами. З висоти прожитих років, він дійшов висновку, що чесна й сумлінна праця, без огляду на обставини, є найкращим рецептом життєвого успіху, й цього вчив своїх дітей. «Тим, що може бути в грудні, або в листопаді, нема що морочити голови. От Гавч і 4 місяці не перетривав. Тому-то своє роби і пильнуй передовсім здоров'я» (ЛННБ-4, арк. 13), – радив він синові Володимирі у листі від 13 березня 1898 р., а пізніше подібно писав і до сина Богдана (лист від 4 грудня 1907 р.): «А Ти тим часом роби своє, здаючись на Божу поміч, як я все робив, і не завів ся, – то й дійдеш до становища і суспільного, і в науці» (ЛННБ-3,

арк. 14 зв.). Діти керувалися цими настановами. «Від дитинства згадував мені все Татунцьо: учись бо се твій маєток на будуче, – стверджувала Ольга в листі від 13 червня 1899 р. – Я дивилась все на Татунця а пам'ятаючи сї слова працювала з охотою, щоб маючи всяку поміч і підпору здобути собі сей маєток і щаслива дійшла до ціли. Сею дорогою і ідуть всі наші» (ЛІННБ-2, арк. 34–35). Діти Олександра Барвінського були успішними в обраних професіях: Богдан став істориком, Олександр – лікарем, Василь – відомим композитором, Ольга викладала.

У 1876 р. О. Барвінський подав у Відні документи для здачі іспиту на право викладання в усіх класах гімназії та почав працювати над кваліфікаційною роботою. Однак наступного року йому довелося опікуватися хворою дружиною, в якій розвинулася складна форма запалення легень. Попри всі зусилля, влітку 1877 р. 24-річна Софія померла. Підтримкою О. Барвінському, який переживав втрату дуже болісно, стала родина. Брат Володимир намагався втішити його, апелюючи до віри в безсмертя душі: «хоч теряєш найдорозший скарб, але не теряєш его ні зовсім, ні на віки. Витають наші душі у безкраїх ширинах і ми ж з тим світом з сего світу преговорюємося нашими думками, нашими молитвами» (Барвінський, 2004, с. 253). Сестра взяла на себе опіку над малими дітьми. За якийсь час О. Барвінський одружився вдруге. Його обраниця, Євгенія Люболич, походила з родини українських інтелігентів, народилась у Львові, закінчила вчительську семінарію та приватно навчалася музики, була вчителькою Соломії Крушельницької та двоюрідною сестрою Кирила Студинського. Подружжя було вдалим, про що свідчать як згадки самого Олександра Барвінського, так і відгуки дітей, зокрема й доньки від першого шлюбу Ольги, для якої Євгенія зуміла стати близькою людиною. У шлюбі народилися ще п'ятеро дітей.

У тернопільський період Олександр Барвінський зберігав зв'язок зі Львовом через брата Володимира, який на зламі 1870–1880-х років став інтелектуальним лідером народовського руху, значною мірою забезпечивши його перехід у фазу «патріотичної агітації» (Маслій, 2011, с. 22–35). Його частково автобіографічний роман «Скошений цвіт», ідея якого полягала у протиставленні образів «старої» та «молодої» Русі, хоча й критикований літераторами, став важливим маніфестом народовського світогляду, розставивши акценти так, щоб проєкт модерної України асоціювали зі світлом, чеснотами, подвижницькою працею заради майбутнього, а його критиків – із консерватизмом і темрявою (Барвінський, 1910). Щоб присвятити себе національно-громадським справам, Володимир залишив роботу в адвокатській канцелярії та зайнявся виданням газети «Діло», яка, як і свого часу «Правда», задумувалася як пресовий орган усієї України. «Як щоденний майже свідок його життя в тих роках, – писав про В. Барвінського Євген Олесницький, – я й нині ще згадую його з подивом ... Обнявши редакцію “Діла”, став Володимир Барвінський фактичним провідником тодішньої української громади, і вона дивилася на нього як на такого та покладала на нього великі надії, яким, на жаль, не довелося здійснитися» (Олесницький, 2011, с. 214).

Більшість ідей і планів виникали у спілкуванні між братами Барвінськими. Наприкінці 1870-х років В. Барвінський вирішив поїхати на Наддніпрянщину, «щоби вже раз основне переконатися, які вигляди є на Україні і чи маємо і можемо ще бути партією українською, чи маємо перевернутись в чисто галицьку партійку»,

або й «раз на все плюнути на нашу блуканину на потемки і відтягнутися зовсім від справ, котрі при такому веденні і сидженні на місці не мають найменшої будучности» (Барвінський, 2004, с. 273). Восени 1881 р. В. Барвінський вирушив до Києва, щоб встановити взаємини з українськими діячами й налагодити постійне інтелектуальне спілкування між двома частинами України. Там він зустрівся з Володимиром Антоновичем, Олександром Кониським, Миколою Лисенком та ін. Вони поставилися до його ідей прихильно, «однак не найшов він там того одушевлення і зрозуміння спільности справи України з Галичиною, якого сподівався» (Барвінський, 2004, с. 297). «Я бачу, що наша народність на Україні спить і то тяжко спить», – ствердив В. Барвінський після повернення, а на всі 15 млн він нарахував заледве 50 осіб, які б цікавилися національними справами у підавстрійській Україні (Барвінський, 2004, с. 298). Такий висновок схилив Барвінських до того, щоб зосередитися на роботі в Галичині.

Початок 1880-х років був для родини Барвінських драматичним. Спершу помер батько, що, крім душевних переживань (В. Барвінський не створив власної родини, тож його сім'єю залишався батьківський дім), спричинило фінансові труднощі, бо в планах зосередитися на виданні «Діла» він розраховував на батьківську підтримку. Не маючи можливості допомагати братові матеріально, Олександр намагався компенсувати це статтями до газети, та невдовзі йому самому довелося лікуватися від захворювання горла, що стало наслідком учителювання у переповнених класах із далекою від досконалості системою опалення. Хвороба поставила під сумнів продовження вчителювання і зробила його життєву ситуацію дуже непевною. Олександр Барвінський спробував перейти на роботу в бібліотеку Чернівецького університету, однак йому було відмовлено, тож він продовжив учителювання у Тернополі. У 1881 р., погано сприйнявши вимушений переїзд із Шляхтинців, куди було призначено нового священника, померла мати. А в 1883 р. Барвінських спіткали нові нещастя – смерті братів Володимира та Іполита. Померши у 33-річному віці, В. Барвінський увійшов в історію як символ жертвовного служіння Україні. Родина й друзі порушили волю покійного знайти останній спочинок у Шляхтинцях і поховали його у Львові, де він «трудився для Руси і де докінчив жите, щоби могила його була приступна для всіх русинів і нагадувала его ім'я і працю» (Барвінський, 2004, с. 308). Поряд на Личаківському кладовищі невдовзі перепоховали й Маркіяна Шашкевича.

Після смерті Володимира Олександр відійшов від середовища львівських народовців, із якими мав тертя. Він зосередився на організації громадського життя на Тернопільщині і продовжував контактувати з українськими діячами Наддніпрянщини. Ті ж після Емського указу цікавилися Галичиною дедалі більше, обмірковуючи створення в ній центру всеукраїнського руху для максимального використання конституційних свобод. Шукаючи партнерів серед галичан, вони звертали погляди на молодь, відкритуючи на сміливі мрії й проєкти. Спершу контактами з молодими галичанами найбільше займався Михайло Драгоманов: завдяки енергії та харизмі він швидко знайшов партнерів, з-поміж яких були такі яскраві постаті, як Іван Франко, Михайло Павлик та ін. (Ушкалов, 2019). Та внаслідок вимушеної еміграції з Росії М. Драгоманов став більш категоричним у політичних планах і проєктах, захопився соціалізмом, вважаючи, що саме ця ідеологія забезпечить суспільні перетворення. Хоча значущість світоглядного впливу М. Драгоманова на український рух не підлягає сумніву, все ж його прихильники не вийшли на головні ролі в політиці.

Радикально-соціалістичні віяння потрапили в поле зору поліції, а підозри у «соціалізмі» ускладнили життя галицьких драгоманівців. Соціалізм – у його широкому розумінні – не лише йшов урозріз із консервативно-монархічними принципами австрійської влади, а й – що було важливим для Галичини – дисонував зі структурою українського національного руху, міцно пов'язаного зі священницькими родинами.

Інший центр зв'язків між двома частинами України сформувався навколо історика В. Антоновича. Стриманий у діях і висловлюваннях, уважав, що перш ніж вступати в боротьбу, потрібно тверезо оцінювати свої сили й допоки їх буде недостатньо, рухатися вперед через компроміси (Листування Володимира Антоновича, 1997, с. 105), він, вийшовши на провідні позиції серед «українофілів», одночасно зберіг і статус професора Університету св. Володимира в Києві. Це забезпечувало йому вплив на покоління студентів, з-поміж яких були майбутні талановиті дослідники. Як і М. Драгоманов, В. Антонович виступав за орієнтування українців на західноєвропейські взірці, без будь-якого посередництва російської культури та літератури (Листування Володимира Антоновича, 1997, с. 116). Він кілька разів побував у Галичині, де знайомився з місцевими діячами, уникаючи різких оцінок та не схвалюючи розпалюваного М. Драгомановим конфлікту між радикалами й народовцями. Водночас він чітко давав зрозуміти галичанам, що, «як і більшість його знайомих», бачить перспективи України у федеративному зв'язку з південними й західними слов'янами, а не з Росією (Листування Володимира Антоновича, 1997, с. 114), й на цьому ґрунті полемізував із М. Драгомановим, який вірив у федералізацію Росії. Основну загрозу для українського руху В. Антонович вбачав у русофільстві та його підтримці Росією. Він знав про фінансування Росією галицьких русофілів і з великим занепокоєнням спостерігав за компромісами між ними й народовцями після угоди 1883 р. (Листування Володимира Антоновича, 1997, с. 115).

Важливою площиною об'єднання України В. Антонович вважав наукову працю в соціогуманітарній сфері та впровадження її результатів у всіх регіонах (Коруба, 1997, с. 165–200). На цьому ґрунті зі середини 1880-х років розпочалося зближення між В. Антоновичем і О. Барвінським. Порозумінню сприяли заняття історією: спершу В. Антонович пізнав О. Барвінського через його історичні праці. На той час О. Барвінський дійшов переконання, що ширенню національної свідомості найкраще сприятиме популяризація історичних знань: «найважнішою, однак, галузю знання для народу вважав я історію, і тому на се поле звернув головну бачність, хоч на провінції писати історію задля недостачі потрібних наукових засобів не було легкою справою» (Барвінський, 2004, с. 319). У 1885 р. О. Барвінський та В. Антонович зустрілися.

Для О. Барвінського це була перша подорож до Києва. Набір символічних маркерів уявного образу української столиці виглядав для нього цілком стандартно: «Забажав я поїхати на Україну, оглянути золотoverхий Київ, сю преславну матір руських городів, поплисти Дніпром-Словутицею, звідати могилу безсмертного пророка України-Руси», «побачити своїми очима край, де збереглися численні пам'ятники тисячолітньої минувшини, де розвинулися німі свідки колишньої слави українсько-руського народу» (Барвінський, 2004, с. 334). Київ вразив О. Барвінського «принадною красою», бо «ледви чи в цілій Європі середній можна найти місто так щедро вивіноване природою» (Барвінський, 2004, с. 335–336). Серед

клян він знайшов «широ-руську гостинність», «старосвітський, патріархальний дух», який у Галичині залишився хіба що по селах, бо «по містах зробила она вже давно місце польській церемонности та німецькому вирахованню» (Барвінський, 2004, с. 337). Як і всім галичанам, О. Барвінському кинулася в очі русифікація міського простору: «Ось така благодать спливає на Україну з обрусительної системи. Виперте з прилюдного житя, недопущене до уряду, школи і церкви мусит українсько-руське слово хоронитись в огнищах родинних та під сільською стріхою» (Барвінський, 2004, с. 349).

Зустріч із В. Антоновичем організував О. Кониський. І хоча обережний професор «не сказав нічого зайвого» (Барвінський, 2004, с. 366), наслідком розмови стала серія «Руська історична бібліотека», яка з наступного року почала виходити в Галичині. У серії (вийшло 24 томи) здебільшого публікували праці істориків із підросійської України. Видання вивело український гранд-наратив у Галичині поза межі публіцистики й рукописних рефератів у народовських громадах, утвердило прийняття козацтва як своєї історії, посприяло закріпленню спільної наукової термінології. Ще більш далекосяжними виявилися політичні наслідки цих контактів. Наприкінці 1880-х років існувала ймовірність започаткувати обговорення «українського питання» як самостійної теми в європейській політиці.

Імпульси до розмірковувань про геополітичні переділи виходили від Німеччини, де час від часу лунали голоси про відтіснення Росії до її історичних кордонів. Ці голоси почастишали під час Кримської війни, однак німецькі політики не поспішали переводити їх у реальну політичну площину до створення міцних союзних відносин із Австро-Угорщиною. Лише після формування в 1879–1882 рр. Троїстого союзу намір Німеччини поборотися за домінування у Європі з Росією набув виразних обрисів. Протягом 1880-х років німецько-російські відносини погіршувалися. Німецькі політики розмірковували про потребу похитнути економічний потенціал Росії, відрізавши її від Балтійського та Чорного морів і чорноземних губерній. Німецькі дипломати доповідали у Берлін про нехоть українців і поляків до російської імперської влади, а з Відня йшли сигнали про можливість використовувати українське і польське питання для послаблення Росії. Німецька розвідка доносила про плани Австро-Угорщини спровокувати в разі війни з Росією повстання в українських губерніях та навіть про готовність зосереджених у районі Станіслава галицьких полків вирушити на Вінницю для підтримки повстанців (Кураєв, 2002, с. 339–350).

На зламі 1887 і 1888 рр. у політичних і культурно-інтелектуальних середовищах жваво обговорювали опубліковану в берлінському часописі «Die Gegenwart» статтю німецького філософа Едуарда фон Гартмана (Karl Robert Eduard von Hartmann) «Rußland und Europa», у якій автор розмірковував над перспективою відновлення «Київського королівства». Це відновлення мислилося в ширшому контексті втрати Росією частини європейських територій і створення самостійних держав у Балтії, Фінляндії, Польщі та Україні. Стаття мала широкий розголос передусім тому, що вважалася інспірованою німецьким канцлером Отто фон Бісмарком (Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen) (Maciak, 2006, s. 121). З ентузіазмом обговорювали її й українські діячі Наддніпрянщини: Олександр Барвінський згадував, як Павло Житецький «одушевлено» звернувся до нього зі словами: «Скажіть вашому кайзеру, коли вже він до нас прийде» (Барвінський, 2004, с. 394).

Історик Олексій Кураєв, проаналізувавши кореспонденцію, помітки Отто фон Бісмарка та його сина і погляди самого Едуарда фон Гартмана, заперечив можливість такої інспірації та довів суголосність статті Едуарда фон Гартмана з позицією тодішнього першого секретаря німецького посольства в Росії (а в 1900–1909 рр. – німецького канцлера) Бернгарда фон Бюлова (Bernhard Heinrich Martin Karl Fürst von Bülow). Щоправда, Б. Бюлов розглядав українців із позиції відновлення польської державності і пропонував «зрівноважити» її українським елементом, щоб вона не становила небезпеки для Німеччини, тоді як у публікації Е. Гартмана (за якою, ймовірно, стояв таємний радник канцлера Фрідріх фон Гольштейн (Herzog Friedrich Ferdinand von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg)) їх суб'єктність було підвищено до рівня державності. З поміток О. Бісмарка натомість випливало, що він вважав німецько-російське воєнне зіткнення надто серйозною проблемою, до якої слід було ретельно підготуватися, а поки волів домовлятися з Росією, у якій вбачав вигіднішого для Німеччини сусіда, ніж Польща, яка б тяжіла до союзів із Францією та Австро-Угорщиною (Кураєв, 2020, с. 367–380).

Ці дискусії у німецькому зовнішньополітичному відомстві, цілеспрямовано оприлюднені у пресі, сколихнули політичний простір між Берліном і Санкт-Петербургом та зачепили безпосередньо зацікавлених у розвитку подій українських, польських і австрійських політиків, які почали обговорювати ці питання між собою та шукати відповідні контакти. Простежений Ігорем Чорноволом їх ланцюг показав, що значна їх частина вела до Володимира Антоновича (Чорновол, 2000, с. 66–67). Не всі контакти по обох боках кордону можна відтворити так, щоб скласти повну картину. Утім, їх розмах і рівень можна уявити за наслідками й частковими свідченнями. Польських політиків турбувало питання східного кордону Речі Посполитої. Вони не втрачали В. Антоновича з поля зору, попри його демонстративний розрив із польськістю. Наприкінці XIX ст. стало очевидним, що ідея подвійної польсько-руської ідентичності як національної не має перспектив, тож потрібно було думати над новим форматом польсько-українських відносин. Виступ В. Антоновича, який виріс із тривалих обмірковувань польсько-українського сусідства, пропонував хоч якісь відповіді, поєднував розрив із традиційними стереотипами з потенціалом єдності поляків і українців як союзників, які спільно протистоять зовнішнім загрозам (Липинський, 1997, с. 103–104).

Під час наступного візиту О. Барвінського до Києва в 1888 р. В. Антонович розповів, що «до него прислала свого повновласника графиня Потоцька (Альфредова), щоби вивідатися про настрої серед українців» (Барвінський, 2004, с. 394). Спроба привідкрити завісу з боку Потоцьких (Альфред Потоцький був намісником Галичини та австрійським прем'єром) виводить на особу Антонія Хамця, університетського товариша Володимира Антоновича, учасника повстання 1863 р., який емігрував у Галичину, де зробив кар'єру державного службовця. Альфред Потоцький, ставши міністром, перевів його до Відня, пізніше він працював у Міністерстві для Галичини і завдяки бюрократичному досвіду був корисним у вирішенні питань. Володимир Антоновичу він завдячував уникненням арешту в Росії, про що пам'ятав усе життя (Барвінський, 2004, с. 79).

Володимир Антонович прагнув, щоб українські політики в Галичині розірвали з русофілами і стали на шлях порозуміння з поляками, хоча й не міг цього добитися,

поки основна лінія контактів між Києвом і Львовом пролягала між Михайлом Драгомановим і галицькими соціалістами. «Відносно галицьких справ, – писав він Драгоманову, – Ви значною мірою маєте рацію, однак помиляєтеся, вважаючи що Кияни загалом і я зокрема можемо якось вплинути на їх напрям. От вживав я, скільки міг, зусиль, щоб викликати, з одного боку, ясний і рельєфний розрив зі Словом і Со, і людські відносини з поляками, з іншого, в яких би ясна вимога своїх прав замінила сліпий фанатизм, і нічого не міг досягнути» (Архів Михайла Драгоманова, 1938, с. 43).

Лише познайомившись із О. Барвінським, В. Антонович нарешті відчув, що знайшов у Галичині однодумця. Зовнішньополітична криза кінця 1880-х років могла стати для українців вдалою нагодою, щоб зорієнтуватися на західних союзників. Про розмову з В. Антоновичем О. Барвінський згадував: «Коли ж ми розговорилися на сю тему предвиджуваної в політичних кругах збройної розправи між Австро-Угорщиною і Росією та можливості входу австрійської армії в межі російського царства, заявив Антонович, що українське населення не дало бися ужити за топористе російській сокирі проти австрійської армії і віднеслося би до неї приязно» (Барвінський, 2004, с. 79).

На тлі цих подій О. Барвінський вирішив перебратися до Львова. Мова про потребу діяча його формату в столиці йшла вже віддавна. До переїзду схиляли кияни. Ще в листі до О. Барвінського від 29 липня 1887 р. О. Кониський писав: «Дивлюся я друже на Ревак.[овича] і гадаю: чому нова генерація не дала нам таких людей? От коби б его, та Вас, та Грушкевича зібрав до купі у Львів!!! Отоді би ... И в наше віконце засвітило б сонце» (ЛННБ-5, арк. 25). У листі від 24 лютого того ж року О. Кониський наголошував на вмінні О. Барвінського аналізувати ситуацію стратегічно: «Ваше мнѣніе имѣетъ для меня вдвойне дорогую цѣну, какъ челоуѣка прекрасно понимающаго современныя отношенія и широтою своего взгляда обнимающаго горизонты далеко большіе нежели горизонты львовскихъ польскихъ и русинскихъ газетъ» (ЛННБ-5, арк. 6–6 зв.). Активно діяв у напрямі порозуміння з українцями князь Адам Сапега (Adam Sapieha). Він, не приховуючи своїх мрій про відновлення незалежності Польщі, одночасно контактував із австрійським зовнішньополітичним відомством, зацікавлюючи його ширшим поглядом на польську справу. В українському русі він шукав партнера, не обтяженого антипольською риторикою. У кореспонденції Алоїзія Тележинського, який виконував посередницькі функції, зберігся лист Олександра Барвінського від 21 серпня 1886 р. із розповіддю про зустріч у Криниці з Адамом Сапегою, який прийняв його «дуже приязно» й «гаряче зайнявся» справою. Переведення до Львова не йшло гладко, бо він був уже відомим громадським діячем. Польські політики будь-яку активність в українському русі подавали Відню як проросійську. Про це чиновники міністерства віросповідань і освіти відкрито застерігали О. Барвінського. Адам Сапега пообіцяв звернутися за підтримкою до станіславського єпископа Юліана Пелеша, міністра віросповідань і освіти Пауля Гауча (Paul Gautsch Freiherr von Frankenthurn) та міністра для Галичини Флоріана Земялковського (Florian Ziemiałkowski). На його думку, саме ці люди були достатньо авторитетними у Відні, щоб вирішити питання (ЛННБ-8, арк. 6–7 зв.).

Формальним шляхом переведення стало подання О. Барвінського до Крайової шкільної ради на вакантну посаду професора історії, географії та української мови

в учительській семінарії. У спогадах він пояснював переїзд винятково родинними міркуваннями – потребою навчати старших дітей, яких було б складно утримувати поза межами дому (Барвінський, 2004, с. 396). Однак це пояснення не виглядає повним, якщо взяти до уваги корпус кореспонденції, у якій йшлося про майбутню роль О. Барвінського, його контакти з А. Сапегою та А. Тележинським, а особливо зважити на наступні події. Одночасно з переїздом до Львова О. Барвінський взявся за роботу в символічно відновленому часописі «Правда», який мав пропагувати єдність розділеного державними кордонами українського народу та пов'язання його інтересів із польськими й австрійськими. Однак уже на цьому етапі стало очевидним, що створити серед українських діячів у Галичині широку коаліцію на платформі українсько-польського порозуміння не вдасться: запідозривши підтримку часопису впливовими польськими діячами, від співпраці відмовилися Є. Олесницький та І. Франко. Це було провісником тектонічних розламів.

Після переїзду Барвінські створили у Львові родинне гніздо. Його осідком стала вілла, збудована в 1897 р. біля підніжжя Високого замку, на вулиці Собещизни, яка почала формуватися зі середини XIX ст. Тут поставали будівлі в сецесійному й неоготичному стилі, у яких оселялися чиновники й інтелігенти. Віллу Барвінських спроектував львівський архітектор Броніслав Бауер. «Любий Володкун! – інформував у листі від 8 квітня 1898 р. О. Барвінський старшого сина Володимира, який перебував на час завершення будівництва у Відні. – Посилаю тобі картку з видом Львова. На ній повисше червоних точок в горі біліє ся наша віля» (ЛННБ-4, арк. 14). У грудні 1913 р. померла господиня дому Євгенія Барвінська, а наступного року, рятуючись перед російською окупацією Галичини, Олександр Барвінський із сином Василем поспішно виїхав до Відня (пізніше – до Праги), залишивши «дітей, внуків і свою рідну хату на Боже Провидінє, а в ній також всі за півстоліття зібрані і збережені пам'ятки з нашого народного житя, всю переписку з ріжними визначними письменниками, народолобцями і політичними личностями, з моєю дружиною і дітьми» (Барвінський, 2009, с. 28). Утім домашній архів був збережений, а О. Барвінський повернувся додому, де продовжував жити і працювати до смерті. У 1993 р. вулицю було перейменовано на Барвінських, а на будинку № 5 розміщено меморіальну таблицю на честь композитора В. Барвінського.

У Львові навколо О. Барвінського об'єднався «гурток» однодумців (О. Барвінський визначав його як «кружок» із львівських народовців, яких «можна б назвати нинішнім словом “самостійники”»). Спершу до нього входили викладачі Дем'ян Гладилевич, Теофіл Грушкевич, Василь Тисовський, адвокат Василь Дідошак, префект Греко-католицької духовної семінарії Іван Чапельський, капелан митрополита Сильвестра Сембратовича Євген Гузар; згодом коло учасників зростало, але ніколи не було особливо широким. Основна мета «гуртка» полягала в налагодженні взаємин із київською громадою, розмежуванні з москвофілами й використанні міжнародної ситуації для впливу на австрійський уряд, адже «Галичина, як висловлювався Володимир Антонович, мала стати українським Піємонт» (Барвінський, 2009, с. 238). У цьому середовищі, за зразком краківських консерваторів, було розроблено українську програму «органічної праці» (ЛННБ-7) та сформовано християнсько-суспільний рух. Наслідком діяльності цього осередку й описаних вище контактів у 1890 р. проголошено т. зв. нову еру в українсько-польсько-австрійських

відносинах. Українські депутати Галицького сейму, які обґрунтовували зміну політики, акцентували на тому, що життєві інтереси українського народу пов'язані з Австрією, від якої чекали зміни «неприятної русинам системи» (пояснюючи це, Юліан Романчук говорив, зокрема, й про кар'єрні ускладнення, через які українці воліли приховувати національність) (*Stenograficzne sprawozdania*, 1890, s. 950), на польсько-українському порозумінні для протидії спільним загрозам (Костянтин Телішевський) (*Stenograficzne sprawozdania*, 1890, s. 946) і навіть на створенні в «астрійській Русі» «центру, до котрогоби гравітовали руске тіло і руска душа, чи она на Буковині, чи на Угорщині, чи в Галичині, чи за кордоном» (о. Микола Січинський) (*Stenograficzne sprawozdania*, 1890, s. 988). Такі акценти свідчили про те, що для українців у Відні могла відкритися нова сторінка.

Віденські сюжети біографії Олександра Барвінського. Умовний «шлях» галицьких українців до Відня був непростим і тривалим у часі. Хоча вже невдовзі після приєднання Галичини до Габсбурзької монархії українці могли навчатися у греко-католицькій Генеральній духовній семінарії у Відні та у Віденському університеті, все ж їх число не було великим і, створюючи національний простір в австрійській столиці, вони здебільшого губилися поміж іншими. «Помітити» українців можна було хіба що як сегмент «слов'янського відродження», імпульси до якого вони привозили з Відня до рідного краю. Ярослав Грицак, аналізуючи віденські аспекти біографії Івана Франка, виділив такі особливості українського бачення Відня: черпання ідей прогресу/поступу та модернізму, неможливість (за поодинокими винятками) зробити у Відні професійну кар'єру та створити національне лобі, на зразок української громади у Петербурзі або ж фактично польського «міністерства для Галичини» у Відні; тривале зведення української присутності в австрійській столиці до кількох сотень студентів із Галичини й Буковини. Репрезентації українців у Відні молодіжними середовищами мали кілька важливих наслідків. Спогади про студентське життя далеко від рідного дому згодом давали змогу асоціювати столицю держави з безтурботністю, радістю та блиском, а відтак робили її привабливою. Водночас молодь захоплювалася сміливими ідеями, які потім впроваджувала на місцевому ґрунті. Вони могли стосуватись як радикальних суспільних змін, так і нових інтелектуально-культурних віянь. У Відні молоді українці з Галичини відходили від річпосполитського дискурсу й могли подивитися на українську ситуацію дещо відсторонено, з перспективи ширших процесів, змодельовати місце України в Європі без польського посередництва (Грицак, 2005, с. 14–15).

Осередком українського життя у Відні було студентське товариство віденська «Січ», яке діяло в 1868–1947 рр. Місце перебування змусило його членів вийти за межі студентського дозвілля на ширші цілі й завдання. Січовики (у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. їх щорічна чисельність не перевищувала кількох десятків осіб) відігравали посередницьку роль у встановленні контактів львівських народо-вців із ширшим світом і навіть із Наддніпрянщиною: і П. Куліш, і М. Драгоманов налагоджували контакти з Галичиною через Відень. «Повітря великої столиці, – зауважував І. Франко, – небезпечне для таких організацій: у їх затхлі кутки любить залітати свіжіше повітря. Так було й тут. Зваблені грімкою історичною назвою, до “Січи” почали заходити проїзжі Українці, приносячи з собою російську начитаність та пристрасть до дебат; і в лоні самої Січи почали вироблювати ся люди, що не їли

даром університетського хліба, віддавали ся науці серйозно» (Франко, 1902, с. 18). Спостерігаючи за цими процесами, один із найактивніших січовиків 1870-х років Остап Терлецький не сумнівався, що «все те не нині, то завтра мусить відізватись і в закутках нашої богобоязливої Галичини» (Франко, 1902, с. 20).

Олександр Барвінський належав до першого покоління української світської інтелігенції, яке з'явилося у Відні в дорослому віці та намагалося діяти в австрійській столиці системно, поєднуючи ролі лідерів національного руху, галицьких політиків та австрійських державних діячів. Лояльність до Габсбургів представники цього покоління, як правило, виносили зі священницьких родин, проавстрійська позиція яких була виявом вдячності за підвищення суспільного статусу й матеріальну стабілізацію, а також консервативного світогляду, елементом якого була підтримка монархії (Колб, 2015). Спільною ознакою українців, які подібно до О. Барвінського на зламі XIX–XX ст. опинилися у Відні як депутати австрійського парламенту, була добра освіта і професійна реалізованість. На цей аспект звернув увагу дослідник українського парламентського представництва Гаральд Біндер (Harald Binder), за підрахунками якого в 1897–1918 рр. 90 % українських депутатів мали університетську освіту, тоді як у середньому цей показник становив 50 %. Подібно високий рівень освіти був характерний для хорватів, сербів, румунів, а чехи й німці залишалися позаду (Binder, 2006, s. 153–154), тобто більший обсяг завдань, які мала виконати національна спільнота, схилив її до делегування повноважень освіченішим елітам. На парламентських виборах 1907 р. такий висновок влучно обґрунтував Юліан Романчук: «Ми повинні вибрати сам цвіт нашої інтелігенції, людей спосібних, котрі не уступали би перед репрезентантами інших найкультурніших народів і котрими би ми перед ніким не повстидали би ся» (Романчук, 1907, 23 лютого).

Деякі передумови для відкриття О. Барвінському шляху у Відень існували завдяки родинним традиціям. У попередніх поколіннях родини було кілька вищих ієрархів Греко-Католицької Церкви. Найвідоміший із них – Мартин Барвінський, брат діда Олександра Григорія (секретар графа Домініка Дідушицького (Dominik Dzieduszycki)), випускник теологічного факультету Віденського університету, ректор Львівського університету, архипресвітер львівської митрополічної капітули, папський прелат і депутат Галицького станового сейму. Саме в його домі виховувався батько Олександра до висвячення. Матір'ю ж Григорія і Мартина Барвінських була Софія Скородинська, рідна сестра Миколи Скородинського, випускника віденського Барбареуму, ректора Львівського університету та греко-католицького львівського єпископа (Андрохович, 1927, с. 53–57). Такі традиції пояснюють і тяжіння О. Барвінського до християнсько-суспільного руху. Кілька томів наукового щорічника «*Slavische Jahrbücher*» (Лейпциг) з бібліотеки М. Барвінського підштовхнули О. Барвінського до вибору професії (Барвінський, 2004, с. 88).

Німецьку мову О. Барвінський почав вивчати в початковій школі у Шляхтинцях. Йому щастило на вчителів із цього предмету, що згодом дало змогу почувати себе у Відні впевненіше. Ще в четвертому класі народної школи в Тернополі «були ученики обов'язані в школі і поза школою говорити по-німецьки. В тій цілі заведено так звану *Sprachzeichen*, дерев'яну книжочку, котру директор давав по школі цензорови, а сей мав пильнувати товаришів поза школою. Кого цензор вловив на

розмові руській або польській, сей діставав від нього Sprachzeichen, а за се ждала його кара» (Барвінський, 2004, с. 45). У першій класичній гімназії у Тернополі все навчання вели німецькою мовою, а професор історії Теодор Білоус «особливо просторо оповідав австрійську історію. Виклад его був добрий, але учеників-русинів класифікував строго, бо – як казав – “русин най учиться, бо він потребує науки, а поляк (мав на думці головно синів дідичів, може без того обійтися)”» (Барвінський, 2004, с. 51). В університеті значний вплив на Олександра Барвінського мав професор всесвітньої та австрійської історії Генрих Цайсберг (Heinrich von Zeissberg), який викладав загальні курси, «провадив дуже розумно й уміло вправи в історичнім семінарі і заправляв дуже добре кіндидатів до історичних праць наукових й історичної критики». Генрих Цайсберг, який залишив Львів у 1870-х роках унаслідок колонізації університету, згодом працював у Відні директором Надвірної цісарської бібліотеки, був радником Двору (Барвінський, 2004, с. 104–105). У 1890-х роках О. Барвінський знову зустрівся з ним у Відні та був залучений до підготовки тому «Galizien» із серії «Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild», у якій Г. Цайсберг був головним редактором (Barwińskij, 1898, s. 376–440).

Інший напрям наукових контактів О. Барвінського у Відні був пов'язаний зі славістичними середовищами. Коли 1878 р. він здавав у Віденському університеті кваліфікаційний іспит, його роботу оцінив творець школи порівняльно-історичного вивчення граматики слов'янських мов, професор Віденського університету Франц Міклошич (Franz Miklošič) як «прекрасну». Професор заохочував О. Барвінського продовжувати студії. Між науковцями зав'язалося листування. По смерті Гната Онишкевича (1883 р.), ініціатора видання «Руської бібліотеки» – зводу найновіших пам'яток української літератури (Барвінський, 2004, с. 254–258; Старик, 2009, с. 97), який очолював кафедру руської мови та літератури в Чернівецькому університеті, обговорювалося призначення Олександра Барвінського його наступником. На той час знайти фахівця з української гуманітаристики, який мав би визнане в наукових колах ім'я, було не просто, бо «всі в Галичині занялися політикою і закинули науку і літературу» (Барвінський, 2004, с. 259).

Однак цей план не був реалізований, а сам О. Барвінський більше тяжів до історичних студій і політичної публіцистики. Під час двотижневого перебування у Відні через іспит Олександр Барвінський познайомився з Францем Шузелею (Franz Schuselka), австрійським політиком і депутатом, одним із ідеологів федералізації Габсбурзької монархії (Höbelt, 2007, s. 767–768). За редакцією Ф. Шузелки у Відні виходив тижневик «Reform», до якого О. Барвінський писав статті про українське політичне життя, переконуючи німецькомовного читача у національній окремішності українців від росіян. Про візит до Ф. Шузелки в О. Барвінського залишилися якнайкращі враження: політик розпитав його про українсько-польські відносини в Галичині, а сам обурювався «прусофільством частини віденців» (Барвінський, 2004, с. 263–265). Однак ця співпраця перервалася через хворобу Ф. Шузелки. На початку 1880-х років, проїжджаючи через Відень на лікування, Олександр Барвінський зустрівся з наступником Франца Шузелки на посаді редактора «Reform»-и, до якої далі дописував, професором-славістом Яном Петром Йорданом (Jan Petr Jordan), із яким обговорив «наші справи». У поїзді ж його вразили сусіди-австрійці тим, що знали «кожду закутину і кождий вершочок в горах,

кожде сільце і церковцю або замчище. Прислухавшись їх розмові, подумав собі: Так-то німці знають свій край!» (Барвінський, 2004, с. 286).

Із входженням у «велику політику» для О. Барвінського стало очевидним, що потрібно бути присутнім у Відні, щоб впливати на позицію тих людей, від яких залежали рішення. «Нова ера» і переїзд до Львова стали переломним моментом у політичній кар'єрі О. Барвінського, після якого його громадсько-патріотична діяльність була трансформована в працю політика й державного діяча. У 1891–1907 рр. він був депутатом нижньої палати австрійського парламенту (Державної ради), у 1894–1904 рр. – депутатом Галицького сейму, а в 1917 р. цісар іменував О. Барвінського довічним членом верхньої палати австрійського парламенту (Палати панів), що свідчило про визнання його заслуг перед державою. У другій половині 1890-х років О. Барвінський та його однодумці контролювали українську парламентську політику. Їх зусилля були спрямовані на створення політичного лобі за зразком польських політиків у Відні. За влучим висловом одного з найближчих тоді співробітників Олександра Барвінського Анатолія Вахнянина, українські депутати «немало чобіт сходили за руськими справами» (Вахнянин, 1895, с. 34–35). Частим предметом їх втручань було призначення на посади українців, які не мали москвофільських симпатій.

Здобуття О. Барвінським парламентського мандату його прихильники сприйняли з ентузіазмом. Привітання надходили і з Наддніпрянщини, зокрема від Михайла Коцюбинського, з яким Олександр Барвінський кілька разів зустрічався у Львові та Києві й листувався. «Довідався я, – писав М. Коцюбинський, – що Ви покликані громадянами до Ради державної. Ся вістка залунала правдивою радістю в моєму серці. Не гине надія на кращу долю братів закордонних русинів, поки кермуватимуть ними такі чесні, щирі патріоти та освічені люде, як Ви» (Барвінський, 2009, с. 289). Сам О. Барвінський сприйняв початки віденської біографії як серйозний виклик. Обдумуючи новий етап у житті, він згадував поради П. Куліша керуватися «холодним розумом» та виходив із того, що політика – це мистецтво можливого; планував зосереджуватися на дрібних кроках, які реально втілити (Барвінський, 2009, с. 295). Такий підхід, як відомо, згодом закріпив за політичними соратниками О. Барвінського термін «реалісти» або «Львівський Кружок руської реалістичної політики» (Сокіл, 2019, с. 72). Олександр Барвінський розумів, що політика – специфічна сфера людської діяльності, а політична боротьба часто порушує етичні межі й не перебирає у засобах, утім, як видається, він усе ж не був до кінця готовим витримувати весь тягар звинувачень, який опоненти сконцентрували на його особі. Готуючись до парламентської діяльності, він керувався попереднім досвідом роботи Державної ради, зокрема звертав увагу на ретельну підготовку промов, силу аргументів. Утім, австрійський парламент наприкінці XIX ст. змінювався: на місце респектабельності приходила масова політика, а з нею – крики й обструкції. Не всі політики «старої» школи почували себе в цьому затишно.

Із початком роботи у парламенті О. Барвінський жив між Львовом і Віднем, тривалий час перебуваючи поза межами дому. Життя в орендованих квартирах, хоча й було насиченим робочими й побутовими справами, все ж супроводжувалося почуттям самотності, яке О. Барвінський намагався заповнювати листуванням з рідними. «На чужині, – стверджував він, – відчуває чоловік прикре жите на самоті,

а кожде слово від родини з рідного краю стає живущою краплею криничної води в моральній справі, на чужині доперва учиться чоловік любити рідний край і пізнає на самоті, який се неописано дорогий скарб» (Барвінський, 2004, с. 290). Серед його близького оточення у Відні переважали прізвища українців, чиї родини жили там якийсь час. Відень, порівняно зі Львовом, справляв враження більшого, динамічнішого міста, і О. Барвінський, який більшу частину дорослого життя провів у провінційному Тернополі, спершу почував втому від ефекту великого міста: «В неділю вибрався я до пратеру і по довším проході усіх при дорозі, котрою їхали і вертали з перегонів. Се була справдешня персеїжа вистава коней, повозів, а при тім і дочок з матерями або родичами, котрі приїхали запрезентуватися, чи при сій нагоді не найдуть щастя або нещастя. Аж в очах мигтіло з безнастанного руху тисячів (се не пересада) повозів і фіякрів, а я, приглядаючись сему, побачив, який нужденний і убогий наш край супроти німецьких провінцій. Таж наша вся галицька шляхта не спромоглабся поставити десятки таких повозів і коний, яких там були сотні. Утомлений тим, вертав я іншою дорогою домів» (Барвінський, 2009, с. 330–331). Обладнання міського простору увиразнювало недоліки Львова, різниці між його «цивілізованим виглядом і справжньою цивілізованістю», про які багато писала галицька преса. Навіть можливості польської аристократії, а особливо її підприємницькі таланти, виглядали з позиції Відня дуже скромними.

Життя у Відні вчило шанувати множинність правд, істин та інтересів. Дух лібералізму, важливість кожного, різнобарв'я культур і мов вражали й лякали, але водночас змушували пристосовуватися до нової реальності, зав'язувати знайомства, облаштовувати побут, вчитися будувати світ навколо себе так, щоб стати корисним і вирішувати питання для інших. Політичне життя Австро-Угорської монархії на зламі XIX–XX ст., попри конституційні реформи, залишалося тісно пов'язаним із династією Габсбургів та особою цісаря, якому належало останнє слово в усіх важливих питаннях. Політики різних народів, зокрема й ті, хто не мав прямого доступу до цісаря, намагалися вибудувати траєкторію особистого спілкування на епізодичних зустрічах. Такі короткі бесіди давали змогу показати себе, інколи наголосити на важливому. Відомо, що Габсбурги будували політику, демонструючи відкритість влади «до народу». Кожен громадянин мав право поспілкуватися з цісарем, зголосившись на аудієнцію, й отримати від нього «батьківську» пораду. Правлячій династії така відкритість давала змогу тримати руку на пульсі та якщо й не реагувати одразу на проблеми, то принаймні бути в курсі. Демонстративна близькість цісаря до підданих мала свідчити про постійну готовність монархії модернізуватися у час, коли саме її збереження залишалося під питанням.

Із Францом Йосифом (Franz Joseph I) Олександр Барвінський уперше зустрівся на аудієнції 4 грудня 1893 р., яка відбулася у контексті його іменування членом галицької Крайової шкільної ради. Про цю аудієнцію він згадував: «Се була моя перша лична зустріч з цісарем Франц Йосифом, тоді саме 63-літним, але ще вповні черствим. Тоді ще приймав він до 150 осіб двічі в тиждень на послуханю (опісля се число значно обмежувало), котрі відбувалися від 10–12 години перед полуднем. Попереду треба було зголоситися в кабінетовій канцелярії, подати свій родовід і ціль послуханя, а канцелярія укладала день і чергу послуханя та повідомляла про се зголошених. Послухане відбувалося в цісарському дворі на 1-м поверсі, а вже перед

10 години оголошені на послуханє мали явитися у великій витальні, з якої був вхід до кабінету монаршого, і представитися цісарському ад'ютантові. Ад'ютант мав спис оголошених і по означеній черзі подавав до відома кожного зокрема цісареві. Посли державної ради ішли все перед іншими ... Цісар під час послуханя весь час стояв у невеликій кабінеті, з котрого був просторий вигляд до великої світлиці, а на столику, під стіною уставленим, мав спис входячих на послуханє, на котрім робив собі замітки» (Барвінський, 2009, с. 820). Сама аудієнція тривала недовго, цісар обмежувався загальними репліками про край і заняття співрозмовника.

Відтоді Олександр Барвінський мав більше нагод перемовитися з цісарем на особистих прийомах чи двірських заходах, а Франц Йосиф ідентифікував його особу. Цісар відзначався «справді незвичайною пам'яттю фізіономій, назвиськ і подій, бистрим умом і дотепом та спокоєм, але роздратований чим-небудь, висловлював різко і з досадою своє невдоволенє». Та зазвичай він справляв на співрозмовників «вельми миле» враження (Барвінський, 2009, с. 821). Зустрічі з цісарем щоразу були важливими моментами, про які О. Барвінський повідомляв близьких, фіксує кожне слово в оригіналі, німецькою мовою. Коло українських політиків, які мали навіть епізодичний доступ до монарха, протягом усього австрійського правління залишалося вкрай вузьким. «А ся робота лежить виключно в Твоїх руках, – переконував Олександра Барвінського Тит Ревакович. – Лиш Ти оден з Русинів маєш значіння і віру у Цісаря» (Сокіл, 2019, с. 87). Про цісареву Єлизабет (Kaiserin Elisabeth von Österreich) Олександр Барвінський згадав через її трагічну смерть внаслідок терористичного замаху в 1898 р., твердячи, що ця звістка вразила весь світ: «Вперше й останнє бачив я її за життя на двірським балу у Відні, як її цісар впровадив до величезної редутової салі. Ще тоді визначалася чудовою красою, а єї стать струнка мала в собі щось маєстатичного. Єї лицю перенятім глибоким сумом додавало величного виразу прегарне буйне каре волосся, сплетене в коси, що спадали на плече». Він згадав і про пам'ятник із білого мармуру, споруджений у саді коло цісарського палацу, який «робить на кожного прохожого невимовне вражіннє і навіває глибоким сумом» (ІЛ НАНУ-3, арк. 108–109). Після втрати дружини і сина цісар викликав у нього пієтет і співчуття.

Розподіл часу О. Барвінського у Відні був підпорядкований засіданням Державної ради. У кулуарах депутати знайомилися, домовлялися про зустрічі, обговорювали проблеми. «Я тепер маю багато роботи, бо на второк мушу зробити Bericht о Боснії, а також стилізувати собі бесіду на пленарну сесию про засід.[ання] о бюджеті мініст.[ерства] війни в комісії бюджетовій», – скаржився Олександр Барвінський у листі до сина Володимира від 15 травня 1898 р. (ЛІННБ-4, арк. 27). Облаштування парламентської діяльності починалося з налагодження взаємин у рамках власного клубу, у випадку українців – національного представництва. Попри його нечисленність, різниця інтересів, політичних уподобань і характерів робила цю справу дуже непростою. Хоча одним із важливих напрямів діяльності українських депутатів були спроби налагодити відносини як із представниками інших слов'янських народів, так і з впливовими німецькими політиками, усе ж на практиці більшість питань поверталася в коло українсько-польських взаємин.

У спогадах О. Барвінського є багато розлогих характеристик польських політиків першого ешелону влади. Особливо тісні взаємини єднали його з братами

Казімсжем і Станіславом Бадені (Kazimierz i Stanisław Badeni), утім симпатію з їхнього боку щодо себе він перебільшував. З-поміж австрійських прем'єрів найвище Олександр Барвінський оцінював Ернеста фон Кьорбера (Ernest von Koerber), очільника уряду в 1900–1904 рр.: «Міністер-президент Др. Кербер, державник великих здібностей і невтомимої праці, бистрого ума і живої ініціативи та ясної орієнтації, міг був поставити Австрійську державу на новітніх підвалинах, відповідних новочасним вимогам і поступові. Однак національно-языковий і політичний спір німецько-чеський заострився до того степеня, що найкрасші наміри і почини міністерства Дра Кербера показалися безуспішними і не встигли вивести держ.[авної] ради з бездіяльності і пустого марновання часу» (ІЛ НАНУ-6, арк. 749). Утім, коли політика «безпристрастної витривалості» Е. Кьорбера виявилася безрезультатною й він пішов на зближення з польськими консерваторами, що суперечило інтересам українців, О. Барвінський почав ставитися до нього прохолодніше (ІЛ НАНУ-8, арк. 377–378).

Ефективно виконувати депутатські обов'язки О. Барвінському було доволі складно через низку обставин, однак головну проблему становила обстановка в самому парламенті, стабільність якого в цей час розхитувалася передусім через чесько-німецькі суперечності, а «серед таких обставин не було мови про правильну діяльність посольської палати» (ІЛ НАНУ-4, арк. 330). Більшість тогочасних описів О. Барвінського стосуються зривів роботи парламенту обструкційними діями з різних сторін. Від 1897 р. основними партнерами групи О. Барвінського в парламенті стали словенські й хорватські депутати, спільно з якими був утворений Слов'янський християнсько-народний союз. Хоча Союз був у складі парламентської правниці, де були польські й чеські депутати, однак із деяких питань він займав окрему позицію. Так, наприклад, виступав проти розширення повноважень провінційних сеймів (ІЛ НАНУ-4, арк. 338). Розповіді О. Барвінського показують складнощі пояснення політикам із інших провінцій специфіки польсько-українських відносин у Галичині, тим більше в умовах, коли польські депутати працювали над розбиттям аргументів українців. «Політичне становище Русинів наслідком парляментарної колотнечі у Відні ставало щораз трудніше, – такі ремарки щедро розсипані по спогадах О. Барвінського з останніх років XIX ст., – бо задля спинення законодавчої діяльності в раді державній здійсненне оправданих домагань руських послів зустрічало великі труднощі і перепони» (ІЛ НАНУ-1, арк. 106).

З іншого боку, стикаючись зі складнощами узгодження інтересів, політики у Відні виходили за межі провінційного мислення, ставали більш зрілими. Як стверджував О. Барвінський, об'єктивно оцінити діяльність Слов'янського християнсько-суспільного союзу можна було, «якщо звернеться бачність на їх змагання не тільки з вузького галицького віконця, але на всі дані сучасні обставини, серед котрих доводилося їм трудитися. Треба отже стати на ширшому національно-політичному овиді тодішнього положення Австрійської держави, мати на бачності її взаємини з Угорщиною і змагання її остаточної до верховладного становища в Габсбурській монархії, часті зміни міністерств, котрі не держалися одної, виразної і ясновитиченої лінії, крім того треба мати вгляд у події в державній раді, розбитій на суперечні і розбіжні змагання численних національно-політичних, суспільних сторонництва і клубів, довголітну, притягальну їх боротьбу з національно-політичним,

віроісповідним і суспільним підкладом, та обструкцію, спершу німецьку, відтак чеську, що спиняла правильну законодавчу діяльність. Наостанку малочисельність руських послів, нерівномірність їх політично-парламентарного вироблення і політична недоспілість наших народних верств заважають чимало на видачі предметової й справедливої оцінки, як і недостача виробленого дневникарства, котребі безпристрасно, уміло, безсторонно поучувало суспільність про політичні події, формувало її, наводило до доброго розуміння політичних подій і до розумної, органічної праці народної, а не тісного, вузькопартійного світогляду» (ІЛ НАНУ-4, арк. 396–398).

Відень ставав для львів'ян вікном у ширший світ, допомагав долати страх перед «чужиною», змушував подорожувати, сприймати і відчувати картину світу по-іншому. Як депутат Спільних австро-угорських делегацій, О. Барвінський бував в інших містах Габсбурзької монархії; його листи додому адресовані з Будапешту, Праги, Трієсту та інших міст. Він подорожував не лише з робочими, а й з туристичними та лікувальними цілями, бував у швейцарських і німецьких санаторіях і навіть знайшов німецьку гілку родини. Як один із керівників українського представництва в парламенті він отримував запрошення на ювілеї, річниці та урочистості в різних куточках Габсбурзької монархії. Усе це впливало на спосіб мислення і позначилося на долі його дітей. Чимало часу О. Барвінському доводилося проводити в дорозі, найчастіше – у поїзді Львів–Відень, який йшов через Перемишль і Краків, інколи він писав рідним із поїзда, описуючи краєвиди і зміну погоди.

Політична кар'єра О. Барвінського звернула на нього увагу багатьох ближніх, дальших і опосередкованих знайомих як на особу, яка могла посприяти у вирішенні особистих питань, у призначеннях на посади, підвищеннях, отриманні стипендій чи доступу до фондів. Приватна кореспонденція О. Барвінського і членів його родини переповнена такими справами. Багатьма з них він займався особисто. Загалом, це відповідало його уявленням про шляхи розбудови українського національного життя, які, базуючись на концепції «органічної праці», передбачали увагу до деталей, а протегування народолюбів замість русофілів у принципі вважалося не кар'єрними іграми, а святою справою. Утім, інколи він втрачав терпіння, коли доводилося пояснювати нерідко відомим і заслуженим діячам елементарні правила парламентської етики та прийнятний спосіб вирішення питань. У бюрократичних коридорах справи не завжди розглядали по суті, надаючи перевагу особистому поручительству. Олександр Барвінський згадував епізод, коли професор Віденського університету Ватрослав Ягіч (Vatroslav Jagić), пославшись на надмір роботи, попросив його охарактеризувати доробок молодого українського письменника Осипа Маковея («бо він не може всіх численних его писань переглядати»), щоб прорецензувати подання на стипендію. Відгук О. Барвінського виявився вирішальним для позитивної рецензії та дозволив О. Маковею отримати в 1899 р. річну стипендію на навчання у Віденському університеті, яке відкрило йому шлях до науково-педагогічної кар'єри (ІЛ НАНУ-4, арк. 46). Хоча частину питань вдавалося вирішувати, траплялися й невдачі, які призводили до образ. «Всякі протекційні “нашествія” так мені рабують час, що я пишу лише картку», – нарікав Олександр Барвінський у листі до сина Володимира від 28 грудня 1898 р. (ЛННБ-4, арк. 27). Проте, водночас, він навіть себе у тому знаходив, його тішили

моменти, коли вдавалося розібратися у складній бюрократичній системі австрійських міністерств і відомств, коли справа йому піддавалася.

Свої проблеми спричиняло утримання численної родини, виховання дітей «на відстані». Олександр Барвінський особисто листувався з усіма дітьми, а його дружині доводилося не тільки дбати по родину, а й нерідко виконувати доручення у громадських та офіційних справах. Витрати О. Барвінського можна простежити дуже детально, оскільки в окремі періоди він докладно (включно з такими статтями, як фіакр і кава з булкою) фіксував їх у записній книжці. Нерідко в сімейному бюджеті утворювалися дірки, що змушувало його періодично звертатися до кожного з пояснень про затримку у виплатах чи перенесення бажаних витрат на пізніший період. Чималі проблеми створювали витрати на лікування дітей, а пошуки стипендій і працевлаштування загалом ставали постійним клопотом. Окремою сюжетною лінією між Львовом і Віднем у Барвінських стала робота у Відні старшого сина Володимира, який після завершення навчання на правничому факультеті Львівського університету наприкінці XIX ст. працював чиновником в уряді. Він винаймав у Відні помешкання, оплачувати яке допомагав батько, бачився з ним під час сесій парламенту, виходив зустрічати на вокзал. Олександр Барвінський радив синові, як поводитися на службі, де відпочити й пообідати та постійно клопотався його слабким здоров'ям. У листі від 25 липня 1898 р. він писав: «З днем твоїх іменин пересилаю Тобі моє вітцівське благословенє і бажанє, щоби Всемогучий дозволив Тобі видобути ся з Твоєї тяжкої недуги і кріпив Твоє здоровля та щобиш міг довго і успішно працювати для добра рідного народу і краю на твоїм становищі» (ЛННБ-4, арк. 8–8 зв.). У Відні В. Барвінському бракувало родини й уваги. Як і батько, він почував себе «на чужині». «Дуже нам прикро, – писав синові О. Барвінський у листі від 3 січня 1899 р., – що не суджено нам і сего року всім разом засісти до спільної вечері на Святий Вечер, що Ти мусиш на чужині проводити в самоті се велике свята, там де нема ніякого розуміння ані чутя для наших справ, наших думок і поглядів» (ЛННБ-4, арк. 48).

У Відні легенева хвороба В. Барвінського загострилася. Через погане самопочуття й самотність він наполягав на поверненні до Львова. Олександра Барвінського нарікання сина дратували: він мав надмір праці, щодня перебував в епіцентрі критики галицької преси, мусив опікуватися й справами інших дітей, родичів і знайомих. У його листах до сина помітні перепади від бажання схилити його до самостійного вирішення життєвих проблем до страху образити очевидно вразливого юнака, який рано втратив матір. «Любий Володку! – писав він у листі від 31 січня 1898 р. – Не вимагай, щоб я часто писав, бо я і поспідати не маю коли, бо маю тільки роботи» (ЛННБ-4, арк. 11). Олександр Барвінському не вдалося швидко вирішити питання про офіційне переведення, що було необхідним для продовження кар'єри: галицький намісник Леон Пінінський (Leon Piniński) ухилявся від відповіді, твердячи, що службове переведення можливе лише у складі великої групи. Про це О. Барвінський повідомив сина листом від 15 січня 1899 р.: «Червень і пів липня мусівбись перебідувати у Відни. Я представляв Пінінському, що Тобі після ореченя лікаря шкідливий порошок віденський» (ЛННБ-4, арк. 52-52 зв.). Він припускав, що намісник-подоляк відігрується на ньому політично, тож у листі від 19 січня 1899 р. порадив синові самому зустрітися з Л. Пінінським у Відні,

прихопивши медичні довідки (ЛННБ-4, арк. 57). «Мусиш ся і з тим числити, що як будеш наперекір намістникови іти, то потім буде Тобі се памятав ..., потерпи вже до мого приїзду, бо тими телеграмами і експресами мене знов роздратовуєш, а я також потребую спокою» (ЛННБ-4, арк. 54 зв.), – у листі від 17 січня 1899 р. умовляв сина О. Барвінський, який нещодавно сам пережив серцевий напад. Тим часом із Відня від В. Барвінського йшли дедалі розпачливіші листи. Батькові у листі від 19 січня 1899 р. доводилося виправдовуватися: «прийшов Твій лист до Ольосі [Ольга Барвінська – старша донька Олександра – О. А.], з котрого можна би думати, що ми ту всі якби були Твоїми ворогами. А прецінь маєш стільки доказів, що я понад мої сили і мою спроможність тягнув ся, щоби Твоє здоров'ля рятувати і визволити Тебе з тої недуги, котра в великій части є наслідком Твоєї легкодушності ... Я більше не маю можности на них яку пресию зробити, бо що иншого був Бадені, а що иншого Пінїньський» (ЛННБ-4, арк. 57).

Фінал цієї історії виявився трагічним: не дочекавшись переведення, В. Барвінський помер. Смерть первістка стала для О. Барвінського хоча й не першим, однак величезним життєвим потрясінням. Підтвердження цьому знаходимо в листі О. Кониського від 12 лютого 1900 р.: «Сердешно дякую Вам за фотографію. Знати з неї, що останні п'ять років, – як ми не бачились лишили на Вас свої великі сліди» (ІЛ НАНУ-5, арк. 482). Відтоді вокзал у Відні й місця, де він бував разом із сином, викликали важкі спогади. Олександр Барвінському довелося жити з докорами сумління, адже він надав перевагу публічним справам, коли син очікував допомоги. Хоча він не змінив політичних поглядів і сумлінно виконував обов'язки, все ж злам ХІХ–ХХ ст. виявився у його політичній кар'єрі переломним: йому почало бракувати сил для відстоювання ідей і протистояння численним опонентам. На початку ХХ ст. він, приєднавшись до української опозиції, визнав невдачу «нової ери» в частині польсько-українського примирення. Ймовірно, не останню роль тут відіграла й образа на Л. Пінінського, який відкладав зустрічі, посиляючись на безкінечні полювання. Втрата в 1907 р. парламентського мандату логічно підсумувала віденський етап діяльності О. Барвінського.

Київ проти Відня: конфлікт між Михайлом Грушевським та Олександром Барвінським як вияв різних геополітичних орієнтацій. Питання про формування зовнішньополітичних орієнтацій в українському русі кінця ХІХ – початку ХХ ст. тісно пов'язане зі співвідношенням між імперською та національною історіями. «Імперський поворот» у західній гуманітаристиці початку 2000-х років акцентував на ключовій ролі політичних культур імперій у трансформаціях суспільства. Це визнання підвело українських істориків до висновку, що «одна частина широкого історичного панно не має бути пріоритетнішою за інші, а отже, те, що не має істотного значення в етнокультурній системі історичних координат слід вимальовувати не як туманне тло, а так само чітко, як і обличчя головного персонажа. Важливим видається також дотримуватися вже звичної для європейської дослідницької культури відмови бачити своє у світлі, а чуже – в тіні» (Ададуров, 2020, с. 13–14). Таким чином, формування концепту всеукраїнської єдності не може бути з'ясованим лише крізь призму внутрішньої історії українського руху, натомість його вивчення передбачає детальний аналіз специфіки політичної культури Російської та Австро-Угорської імперій, які впливали на світогляд українських діячів і мотиви їхніх дій.

Конфлікти й непорозуміння, які на перший погляд можуть здатися особистими, нерідко корінилися у зумовленому імперськими реаліями способі мислення.

Одним із важливіших наслідків «нової ери» й особистих зусиль О. Барвінського стало призначення у 1894 р. учня В. Антоновича 28-річного М. Грушевського, професором утвореної у Львівському університеті «другої кафедри загальної історії з особливим оглядом на історію Східної Європи» з українською мовою викладання. Переїзд М. Грушевського до Львова не лише символізував, а й насправді означав виведення контактів між Галичиною і Наддніпрянщиною на вищий рівень. Він їхав до Львова з твердим переконанням, що має виконати важливу для спільного українського майбутнього місію, тим більше, що його приїзд хронологічно співпав із поколіннєвою зміною при кермі українського руху в Росії. Публічне заперечення ним участі О. Барвінського в його призначенні на професорську посаду суперечило реаліям. Ще під час обговорення кандидатури О. Барвінський писав А. Сапезі, що на цьому місці потрібний досвідчений «державний муж», який примирив би поляків із українцями й був посередником у контактах із Україною (Плохій, 2014, с. 53). Взаємини між М. Грушевським та майже на 20 років старшим від нього О. Барвінським спершу склалися тепло. Олександр Барвінський і його родина опікувалися облаштуванням Михайла Грушевського, намагалися полегшити адаптацію молодого професора, зокрема й тим, що всіляко наголошували на значущості його появи у Львові (Листування Михайла Грушевського, 2019).

Та М. Грушевського обстановка в Галичині швидко розчарувала. «Їдучи до Львова, – пояснював він, – я надіявся що за мною піде ціла фаланга українців на Львівський університет, де тільки бракує наукових сил, аби творити нові руські катедри. Га, розчарування прийшло дуже скоро. Сумне враження зробило на мене щире переконання поляків навіть найприхильніших русинам (як я думав), що прецінь поляки – це зверхня нація в краю. В політиці я став помічати речі, що ніяк не впадали в рамки моїх українсько-руських переконань» (Грушевський, 2002b, с. 120). Із цієї цитати видно, що М. Грушевський не розраховував зіткнутися в Галичині з польською «рацією стану» і вже по факту давав собі з тим раду так, як умів. Його конфлікти з польською адміністрацією Львівського університету, а особливо концепція «Історії України-Руси», у якій за поляками було закріплено статус національного ворога українців, який захопив українські землі, поневолив населення й силою накинув свої порядки, поставили М. Грушевського в опозицію до польського політикуму, а водночас і до прихильників польсько-українського примирення. Він швидко опинився у таборі критиків «нової ери» та посилював його своєю постаттю. Пікантність ситуації полягала у тому, що найзатятішими критиками новоєрівського процесу були русофіли. Єднання з ними по один бік барикад, попри всі спроби акцентувати ідеологічні розбіжності, повертало «українську справу» в Австрії на вихідні рубежі: українцям не довіряли та підозрювали у проросійських симпатіях. Зіткнення М. Грушевського з О. Барвінським стало неминучим.

Конфлікт розгортався одночасно у двох напрямках – політичному й науково-організаційному. Площиною для другого стало Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ, Товариство). Реформування Товариства аж до фактичного статусу Української академії наук належало до ключових пунктів «новоєрівського» процесу. За співучасті В. Антоновича та О. Кониського О. Барвінський розробив новий статут

НТШ (1892 р.), відіграв ключову роль у підготовці перших чотирьох томів Записок НТШ, докладаючи зусилля для їх наповнення працями науковців Наддніпрянщини. Налагодження роботи НТШ було основним питанням, яке він обговорював із наддніпрянцями під час трьох поїздок до Києва. У 1893 р. О. Барвінський був обраний головою Товариства. Завдяки його заходам НТШ отримало державне замовлення на друк українських шкільних підручників, що забезпечило Товариству стабільний прибуток. У 1897 р. О. Барвінський склав повноваження голови, щоб зосередитися на політичній діяльності. Головою НТШ став М. Грушевський. Відштовхуючись від політичних суперечностей, він намагався позбавити О. Барвінського будь-якого впливу в Товаристві й нівелювати його заслуги. «Проф.[есор] Грушевський, – стверджував О. Барвінський, – не признавав моїх трудів і заходів в усіх тих справах і глумливо висловився, начеб все те можна було зробити 10-крайцеровою маркою (себто звичайним листом)!» (ІЛ НАНУ-2, арк. 143–144).

Втрутитися у ситуацію спробували наддніпрянські партнери О. Барвінського, однак контролювати її вони вже не могли. Олександр Кониський розповів, що «написав до Гр.[ушевського] довгий щирий лист, але відповіді не сподіваюся; хоре самолюбство не дасть йому признати свою нетактовність і ту шкоду, якої він і ділу, і собі надбав! Ніколи я не сподівався, щоби він так став зброєю других і не добачив того, що інші діють за його плечима, його руками і іменем. Невимовно тяжко міні і соромно за його!» (ІЛ НАНУ-2, арк. 59). На тлі цих перипетій О. Барвінський подумував відмовитися від парламентського мандату, однак О. Кониський схилив його приїхати до Києва, щоб обговорити ситуацію особисто. Подавши документи, О. Барвінський довідався, що йому заборонено в'їзд на територію Російської імперії (ІЛ НАНУ-2, арк. 66). Та все ж поїздка відбулася – приводом для неї стало проведення в Києві у серпні 1898 р. археологічного з'їзду, який дав О. Барвінському змогу відкрити візу в наукових цілях. У Києві він відвідав В. Антоновича: «Се була також остання в моїм життю стріча з В. Антоновичем, котрий тоді гірко жалував ся на проф.[есора] Грушевського на его з ним поведенне, якого не сподівався зазнати по такій прихильности і щирости, з якою єму все пособляв у его науках та в осягненню кафедри історії у львівському університеті» (ІЛ НАНУ-2, арк. 83). Уже найближчим часом коло творців «нової ери» розсипалося. У 1900 р. помер О. Кониський, а в 1903 р. – А. Сапега. У 1897 р. був відправлений у відставку «польський» уряд К. Бадені, а сам колишній намісник Галичини безнадійно зіпсував взаємини з цісарем (Łazuga, 1991, s. 206). Відійшов від галицьких справ і В. Антонович. Зміна політичної кон'юнктури не давала О. Барвінському змоги знайти нових впливових партнерів.

Брак підтримки у Галичині ускладнював позицію О. Барвінського у Відні, якому було важко пробудити серед австрійських урядовців зацікавленість у підтримці українського руху. Звістки про заворушення у провінції зводили попередні домовленості нанівець. Така ситуація, зокрема, склалася на початку ХХ ст. навколо Львівського університету. Обурення українського студентства колонізаційною політикою університетської адміністрації призвело до «сецесії» української молоді з університету, а одним із поштовхів до неї став конфлікт Михайла Грушевського з деканом філософського факультету Казімежем Твардовським (Kazimierz Twarcowski), який заборонив йому виступити на викладацькій нараді українською

мовою. Такі дії О. Барвінський вважав нерозумними та застерігав, що єдиним їх наслідком стане зрив відкриття українських кафедр. «Авантури акад.[емічної] молодіжи попусували веьми шанси внесена о рус[кий] університет. Чи руські професори немають впливу вже на молодіж, чи немають розуму?» – запитував він Тита Реваковича (Сокіл, 2019, с. 77). Намагаючись вплинути на ситуацію через Міністерство віросповідань та освіти, О. Барвінський зауважував: «повинні нас інформувати що хвиля про все, що дієся, і що сталося, а тут ми мусимо ждати на вісти день за днем і нічого не маємо крім часописий» (ІЛ НАНУ-7, арк. 349). Із розмов із міністром Вільгельмом Гартлем (Wilhelm August von Hartel) він зробив висновок, що Відень гостро реагуватиме на безпорядки в університеті й може навіть закрити його на деякий час, що лише віддалятиме українців від їх цілей. Та політики в Галичині неохоче прислухалися до раціональних аргументів, воліючи масово підтримувати жертовно-патріотичний порив молоді, попри те, що тактика «сецесій» таки виявилася непродуктивною і безуспішною.

Для багатьох громадських активістів сама думка про зміну «мови боротьби» на позитивну діяльність і пошуки компромісів виглядала неприйнятною. О. Барвінський доводив, що для входження в коло самостійних європейських народів українці потребують часу і спокою, щоб провести глибокі суспільні реформи і зрівнятися за способом життя з економічно й освітньо розвинутими регіонами. Такий підхід збігався з намірами уряду, який намагався пригасити міжнаціональні суперечності спільними для всієї монархії економічними й інвестиційними проєктами. Шляхом до пошуку союзників серед політиків Центральної Європи О. Барвінський вважав зміцнення українського парламентського представництва. Власним прикладом він пробував утвердити новий тип українського політика – ерудованого, зваженого у висловах, приємного в кулуарному спілкуванні; він намагався підвищувати авторитет українських депутатів серед суспільства, привчати його до легальної політики, прищеплювати повагу до обраної влади й змінювати дискурс національного руху з опозиційності на співвідповідальність за державні справи. Однак опоненти в Галичині закидали йому винайдення типу «салонного Рутенця». «Пощо та привітливість, – іронізував часопис “Правда”, – як н. пр. у бродського Salon-ruthene-a, що всякого товариша парламентарного поздоровить ..., ба навіть з міністром розмовляє! Руський посол незалежний повинен вовком на всіх дивитися і бути типом народного “бурмила” ..., повинен стоячи на становищі “виборювання” рішуче промовляти: приказую вам іменем незалежних Русинів зробити все, чого нам треба, а ні, то пошлю вас всіх к чортам» (Сучасна хроніка, 1895, с. 205).

Щоб довести свою правоту, О. Барвінському та його однодумцям потрібно було показувати ефективність обраної тактики, мати якісь успіхи. Та досягати їх було проблематично. Основна причина цього полягала у загостренні польсько-українських відносин, яке ставило під сумнів усі новоєрівські напрацювання. Польська більшість Галицького сейму, від якої залежали рішення у національно-культурній сфері, уважно прислухалася до голосів східногалицьких консерваторів, які заперечували проти будь-яких «поступок» українцям. Цю позицію влучно сформулював один із речників подоляків Еміль Торосевич (Emil Torosiewicz): «Запитую, чи наша братерська любов і поведінка щодо русинів зміцнили давню гармонію між населенням обох обрядів? З кожним днем йдемо до гіршого, чим

більше заспокоюємо русинів, тим більше знеохочення виникає з їх боку до всього польського ... Відтоді, як існує сейм, ми завжди мали в сеймі одного симпатичного депутата, і кожний з них багато коштував краю, а найдорожчий з них – це шановний колега Барвінський (вигуки “браво” та сміх). Грунт з-під ніг у нас усувається, а тут, як із рогу достатку, сипляться законопроекти руських депутатів» (Stenograficzne sprawozdania, 1897/1898, s. 583).

У цьому контексті позиція Відня ставала для українців особливо важливою, оскільки «органічну працю» вони могли оперти лише на підтримку держави. «Серед таких обставин як тепер, годі, здає ся, буде дістати хоч би дрібницю, а в такому случаю нема що панькати ся з Поляками у Відни, – переконував Олександра Барвінського один із його соратників Володимир Левицький у листі від 21 грудня 1900 р. – ... Лучше берегти своє чесне і поважане ім’я, над чим Ви працювали ціле своє житє» (ЛННБ-6). Олександр Барвінський також визнавав, що від початку не вірив у «добре серце Поляків щодо Русинів», натомість «вступивши на політ.[ичне] поле змагав до того, щоби з підмогою австр.[ійського] правительства приневолити соймову і парлям.[ентську] польську більшість і ин.[ші] чинники перевести наші націон.[альні] і культ.[урні] домагання, поступенно кріпити ся і організувати, щоби відтак можна остріше виступати» (ІЛ НАНУ-6, арк. 586). Згодом він загалом заперечував причетність польських політиків до новоєрівських домовленостей і наполягав на ключовій ролі німецького й австрійського чинника, тоді як М. Грушевський тяжів до оцінки «нової ери» як угоди українців з «польською суспільною ієрархією». «Проф.[есор] Грушевський, – стверджував О. Барвінський, – був тоді ще пильним студентом проф.[есора] Антоновича і поза дослідями старинних літописей і пам’ятників мабуть не цікавився почином берлінського філософа Е. Гартмана і його розвідкою про Київське князівство» (ІЛ НАНУ-6, арк. 604).

Львівський період став визначальним для становлення М. Грушевського як майбутнього керівника Української держави. У нього «забрало чимало сил і часу переформулювати український проект у Галичині відповідно до власних поглядів, а не поглядів своїх союзників» (Плохій, 2011, с. 54). Наддніпрянці надалі розглядали австрійську провінцію як «резервуар для збирання і зберігання до кращих часів (до відміни обмежувальних щодо українства заходів російського царизму) загальноукраїнських культурних надбань». Утім, тогочасна Галичина, дедалі більше розчаровуючись у перспективах українського руху в Росії, на зламі ХІХ–ХХ ст. ставала самодостатнім політичним простором, а її ««комплекс меншовартості» ... перетворився в протилежність – у переконання в месіанській ролі щодо решти України» (Мудрий, 2003, с. 139–143). Політичні життя Галичини і Наддніпрянської України функціонували за логікою своїх імперій і радше віддалялися, ніж зближувалися між собою. Український рух у Галичині не міг просто абстрагуватися від суперечностей із поляками, бо для обох сторін вони належали до чинників формування новочасної національної ідентичності. Важливим для галичан було й формування політичної культури на базі конституційних свобод, вільних і відкритих дискусій, чого були позбавлені українці в Росії. У цих тенденціях М. Грушевський вловив загрозу для всеукраїнської перспективи, яку найбільш виразно передав у статті «Галичина і Україна» (1906 р.), де спрогнозував ймовірність утворення з українців двох народів на зразок сербів і хорватів. Відповідальність за майбутнє він

покладав на Галичину, стверджуючи, що локальні діячі мають підпорядкувати амбіції всеукраїнським інтересам і зробити все для зближення, адже «Україна другий раз не піде до неї, як ішла», а «галичани повинні бажати собі України могутньої, сильної, атракційної, а не розбитої і жебрущої», бо занепад України означатиме «політичну агонію» Галичини (Грушевський, 2002а, с. 376–382).

Пов'язувати ж якісь подальші плани українців із Віднем М. Грушевському здавалося просто безглуздом. Українсько-польські відносини турбували його лише, щоб не допустити повторення галицького сценарію в Росії, тобто запобігти порозумінню польських політиків із державною владою коштом українських інтересів. Від початку революції у Росії 1905 р. він зосередився на відстоюванні національних прав українців у Росії, вважаючи, що імперія рано чи пізно зазнає демократизації та федералізації, які відкриють перед українцями нові перспективи. Тоді ж він ухвалив для себе рішення повернутися до Києва, де мала вирішуватися доля України. Хоча на той час авторитет М. Грушевського по обох боках кордону був дуже високим, він розумів, що через віддаленість не може контролювати ситуацію, натомість ризикує бути звинуваченим у накидуванні наддніпрянцям галицьких моделей дії та способу мислення.

«В тих роках, – згадував М. Грушевський, – я вже не брав діяльної участі в громадським житті в Галичині, бо галицькі провідники заходжувалися коло порозуміння з Поляками, а моя діяльність Полякам здавна не подобалась, вони вважали мене жерелом української опозиції ... Мусів я покинути роботу в Науковім Товаристві, а що в осені 1914 року кінчило ся 20 літ моєї служби на львівським університеті, то я мав замір спенсіонуватись і перенести свою роботу до Києва, де я і так багато працював, відколи там настала можливість наукової та політичної праці – з 1906 року» (Грушевський, 1966, с. 98). Одним із наслідків переорієнтації М. Грушевського на Київ стала гостра критика усіх дій і звичаєвих практик галицького політикуму. «Органічну працю» історик оцінив як марну трату сил, «малі діла», які «взагалі мають лиху репутацію» та навіть «дідівське убожество», яке відволікало галичан від підпорядкування всеукраїнським інтересам у їх києвоцентричній версії (Грушевський, 2003, с. 25–112).

Олександр Барвінський на початку XX ст. був уже втомлений життєвими й політичними негараздами. У 1903 р. він програв вибори до Галицького сейму, після чого втрата ним парламентського мандату стала питанням часу. Його політична кар'єра йшла на спад, останню каденцію в парламенті він «добував». У його тогочасних текстах переважали звинувачення тих, хто був причиною зриву новоерівських домовленостей. «Я можу зовсім спокійно перед Богом і своїм сумлінням сказати, – писав він Т. Реваковичу, – що чи то входячи в переговори, чи пропонуючи які небудь домагання, чи то правительству, чи Полякам, умів я берегти не лише достоїнство народне, але й своє особисте, а форма при таких нагодах прийнята європейськими культурними, добре вихованими людьми не може вважатися уляганем або лашенем ... Я був і є тої гадки, що реальна, позитивна політика може подвигнути руский нарід до національно-політичного і культурного розвитку, довести его до поступової рівноправності. На ту дорогу вступили були рускі послы в 1890 р. і колиб були витривали, а не робили консолідації в 1893 з москвофілами, були б нині инакше стояли ... Тимто і я в остатніх роках не можу

вказати позитивних придбань, бо і мене приневолено піти на ту дорогу, щоби не робити скандалу і не збільшувати розладу» (Сокіл, 2019, с. 82–83).

Перебуваючи у такому настрої у Відні, О. Барвінський значно більше, ніж досі, опікувався родинними справами. Про це свідчить його листування з сином Богданом, який готував докторську працю з історії. Історичні студії сина повертали Олександра Барвінського у власну юність: він робив для Богдана виписки у віденських бібліотеках, давав поради про публікації, читав рукописи, наголошував на потребі ретельності, радився з відомими польськими істориками Міхалом Бобжинським (Michał Hieronim Bobrzyński) і Людвіком Фінкелем (Ludwik Finkel). У листі до Богдана від 20 листопада 1906 р. він писав: «Нині був я в Hofbibliothek щоби виписати з Długosza, але не могли найти і я нині питаюся Бобжинського, який се титул. Але й він сам не памятає» (ЛННБ-3, арк. 16).

Трапляються у листах і настановчі сентенції, як-от у листі від 12 листопада 1906 р.: «Задачею історика є досліджувати без огляду на те, чи се приємно для наших народних гордоців або ні» (ЛННБ-3, арк. 13). Пригадуючи досвід поєднання кількох справ, він (у листі від 18 липня 1906 р.) пояснював синові, що наукова робота вимагає повної самовіддачі: «Я на собі досвідчив, як то трудно займатися науковою працею, хоч би лише для зложення іспиту, наколи має ся на голові ще інші обовязки (напр.[иклад] шкільні, як я мав, і родинні, удержане власної родини). Знаючи се з власного тяжкого досвіду, старав ся я, і поки ще зможу, хочу старати ся, щоби Вам всім улекшити осягнене становища без побічних обовязків» (ЛННБ-3, арк. 34). Заслуговує уваги той факт, що Олександр Барвінський не захотів, щоб Богдан перебував у Відні, натомість порадив залишитися у місті Зенонові Кузелі, пообіцявши тому допомогти зі стипендією, а Богдана схилив розпочати кар'єру в Ягеллонському університеті (у підсумку від 1908 р. Богдан Барвінський працював у Львівському архіві).

Останній, 1907 рік перебування О. Барвінського у Відні став одночасно апогеєм його конфлікту з М. Грушевським. Для обох цей рік був, певною мірою, переломним через бурхливі політичні події в обох імперіях, які підважували їх політичні плани та розрахунки. Придушення першої російської революції робило примарними наміри М. Грушевського розгорнути наповну діяльність у Наддніпрянщині. Натомість у Габсбурзькій монархії виборча реформа на засаді загального голосування символізувала посилення ліводемократичних рухів та майже безнадійну позицію консерваторів. Реальність повертала обох діячів на найближчу перспективу до Львова, утім галицька столиця вже виглядала для них затісною. Усвідомлювати загальні тенденції було непросто.

На цьому тлі загострювалися особисті образи, що виливалося на шпальти публіцистики. Реагуючи на чергові випадки преси, Олександр Барвінський у листі до сина Богдана від 4 грудня 1907 р. стверджував, що кампанію проти нього організовує Михайло Грушевський: «Ти чув нераз, як Мамунця мені докоряла, що я за публичними справами не маю коли подбати про свої власні і родинні, а тут усе мені тикано в очи, що я все робив для особистих понук і користий ... Робота деструктивна Груш-[евсько]го небавом виявить ся в цілій наготі, він масток забирає звідси, а тут лишить руїну. Так буде розв'язане питанє Укр.[аїнської] Академії Наук і самост.[ійного] укр.[аїнського] університету» (ЛННБ-3, арк. 14–15). Того ж

1907 р. М. Грушевський зробив спробу виключити О. Барвінського з НТШ за «постійну шкідливу діяльність». Справа набула розголосу, й на захист О. Барвінського стало чимало впливових українських політиків і науковців (ЛННБ-1, арк. 1–28). За іронією долі через кілька років конфлікт у НТШ розгорівся вже навколо особи М. Грушевського. Його обставини, досліджені Любомиром Винаром (Винар, 2006) та згадані у спогадах Євгена Чикаленка, який намагався залагодити суперечності, продемонстрували розбіжності між галичанами й наддніпрянцями, основою яких були відмінності між Львовом і Києвом у способах формування політичної культури та орієнтації на ворогуючі табори світового конфлікту, що назрівав.

Михайло Грушевський та Олександр Барвінський згодом майже не спілкувалися: у їх пізнішому листуванні збереглося лише кілька привітань із ювілейними датами. Олександр Барвінський аж до розпаду Габсбурзької монархії залишався прихильником австрофільської орієнтації й доводив, що Відень недооцінює політичну значущість українців в Європі, адже «Росія саме наслідком злуки України з великим князівством московским стала великою державою і видвигнула ся до значіня европейської держави. Треба лише звернути увагу на географічне значіне країв заселених Русинами, а зрозуміємо, що ті становлять не лише ключ до опанованя области, від Балтійского аж до Чорного моря, але також є zarazом ключем до розв'язки слов'янського питання на полудневім сході» (Барвінський, 1912). Вибух Світової війни таки розвів українців по різні сторони від лінії фронту, не залишивши їм часу для завершення розпочатих дискусій.

* * *

Діяльність О. Барвінського між провінційним, однак по-столичному амбітним Львовом, імперським і космополітичним Віднем та столицею українських земель Києвом на зламі XIX–XX ст. відображає широкий спектр питань, які намагалися вирішити ідеологи й конструктори модерних національних ідентичностей на етапі розпаду імперської форми політичної організації центральноєвропейського простору. Чіткі вказівки в текстах О. Барвінського кінця 1880-х – початку 1890-х років на те, що регіон стоїть напередодні великого зіткнення й геополітичних перетворень, до яких потрібно підготуватися, свідчить про те, що вже напередодні злету своєї політичної кар'єри він розумів ситуацію та обставини стратегічно правильно. Цьому, без сумніву, сприяв його фах історика.

Основою політичної ідеології, яку поділяв і почасти створював О. Барвінський, була ідея поступової «європеїзації» українського суспільства шляхом «органічної праці». Реалізація цієї програми передбачала порозуміння з австрійськими й польськими державно-політичними колами, а кінцева мета уявлялась у формуванні всеукраїнської єдності з одночасним подоланням русофільських тенденцій і настроїв. Головна робота зводилася до двох площин – політичної та науково-культурної. Однак якщо на етапі оприлюднення програми, яка теоретично відповідала інтересам багатьох великих гравців, О. Барвінський знаходив розуміння й підтримку впливових політиків, то під час спроб її реалізації виникло чимало труднощів, які не вдавалося подолати. Ідея українсько-австрійського зближення спричиняла опір польських і російських політиків, які працювали у напрямі його зриву. Орієнтація на Відень не була ментально прийнятною для наддніпрянців. Та все ж пошук джерел

основної критики й критиків завжди приводитиме до Львова та його політичних і культурно-інтелектуальних середовищ.

Злет і падіння політичної кар'єри О. Барвінського відкривають широкий простір для розмірковувань над роллю особи в історії, її впливом на великі процеси, можливості та обмеження. Реконструкція обраного у статті ракурсу життєпису О. Барвінського у жанрі культурно-інтелектуальної біографії дала змогу простежити деякі особливості впливів на світогляд О. Барвінського та деталей його приватного життя, які визначали його дії та рішення. Як і кожна думаюча людина, О. Барвінський протягом життя змінювався й намагався робити висновки з прорахунків і невдач, зберігаючи ціннісні орієнтири. Схематично представлені у статті лінії його взаємин із політичними партнерами ілюструють моделі непорозуміння, які можуть виникати між конкурентами, вчителями та учнями. Що ж до вибору Україною свого місця на геополітичній карті Європи, на який намагався вплинути О. Барвінський шляхом зміцнення західного вектору, то деякі з виявлених ним механізмів протидії ще й досі не подолано.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Ададуров, В., Склокін, В. (ред.). (2020). *Імперські ідентичності в українській історії XVIII – першої половини XIX ст.* Львів: Видавництво УКУ.

Андрохович, А. (1927). Львівське «Studium Ruthenum». *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, 146, 3–118.

Аркуша, О. (2009). Олександр Барвінський. В Я. Ісаєвич (гол. ред.), *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті*. Львів, 48–66.

Аркуша, О. (2004). Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку XX століття: політичне товариство «Руська громада». *Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. На пошану проф. К. Кондратюка*. Львів, 63–99.

Аркуша, О. (2005). Шлях українського політика з провінції до Львова: політичні дилеми Євгена Олесницького. In K. Karolczak (red.), *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa* (Т. 5: Ludzie Lwowa). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 79–103.

Архів Михайла Драгоманова. (1938). (Т. 1: Листування Київської старої громади з М. Драгомановим, 1970–1895 pp.). Варшава.

[Барвінський, В.]. (1910). *Скошений цвіт (виїмок з галицьких образків)*. Київ: Ляйпціг.

Барвінський, О. (1912). *Значінє українсько-руського народу для Австро-Угорщини*. Львів.

Барвінський, О. (2004). *Спомини з мого життя, 1/1–2*. Нью-Йорк; Київ: Смолоскип.

Барвінський, О. (2009). *Спомини з мого життя, 2/3–4*. Київ: Видавничий дім «Стилос».

Барвінський, О. (2018). *Спомини з мого життя, 4/6*. Київ: Поліграфічний центр «Фоліант».

Барвінський, О. (2019). *Спомини з мого життя, 3/5*. Нью-Йорк; Київ; Острогож; Житомир: Видавець О. О. Євенок.

В перших рядах. Памяти Олександра Барвінського (1926, 29 грудня). *Діло*, 289.

Вахнянин, Н. (1895). *Руска справа в роках 1891–1894*. Львів.

Винар, Л. (2006). *Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка. 1892–1934*. Нью-Йорк; Дрогобич; Львів.

Гирич, І., Атаманенко, А. (ред.). (2019). *Листування Михайла Грушевського* (Т. 7: Листування Михайла Грушевського з Олександром Барвінським). Львів; Київ; Нью-Йорк; Острогож.

Гнатюк, М. (ред.). (2001). *Олександр Барвінський 1847–1927: матеріали конференції, присвяченої 150 річниці від дня народження Олександра Барвінського (Львів, 14 травня 1997 р.)*. Львів.

Грицак, Я. (2005). Франко у Відні. В О. Гаврилів, Т. Гаврилів (упоряд.), *Подорож до Європи. Галичина, Буковина і Відень на центральноєвропейській культурній шахівниці*. Львів: ВНТЛ-Класика, 9–29.

Грушевський, М. (1966). Автобіографія, 1914–1919. *Український історик*, 1–2, 98–101.

Грушевський, М. (2002а). Галичина і Україна. В П. Сохань (гол. ред.), *Михайло Грушевський. Твори: у 50 т.* (Т. 1: Суспільно-політичні твори 1894–1907). Львів: Світ, 376–382.

Грушевський, М. (2002б). Як мене спроваджено до Львова. В П. Сохань (гол. ред.), *Михайло Грушевський. Твори: у 50 т.* (Т. 1: Суспільно-політичні твори 1894–1907). Львів: Світ, 117–122.

Грушевський, М. (2003). Наша політика. В Л. Винар (гол. ред.), *Грушевськіяна*, 7. Нью-Йорк; Дрогобич: Коло, 25–112.

ІЛ НАНУ-1: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології (ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології), ф. 135 (Барвінський О. Г.), спр. 27 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 26, 1898 р.).

ІЛ НАНУ-2: ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 135, спр. 36 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 35, 1898 р.).

ІЛ НАНУ-3: ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 135, спр. 37 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 36, 1898 р.).

ІЛ НАНУ-4: ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 135, спр. 38 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 37, 1898–1899 рр.).

ІЛ НАНУ-5: ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 135, спр. 39 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 38, 1899–1900 рр.).

ІЛ НАНУ-6: ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 135, спр. 40 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 39, 1900 р.).

ІЛ НАНУ-7: ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 135, спр. 44 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 43, 1901–1902 рр.).

ІЛ НАНУ-8: ІЛ НАНУ. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 135, спр. 48 (Барвінський О. Г. Спомини з мого життя, зош. 47, 1904–1905 рр.).

Кліш, А. (2018). *Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.* Тернопіль.

Колб, Н. (2015). *З Богом за Церкву і вітчизну: Греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття*. Жовква: Місіонер.

Кордуба, М. (1997). Зв'язки В. Антоновича з Галичиною. В В. Короткий, В. Ульяновський (упоряд.), *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович*, 2. Київ: Заповіт, 165–200.

Кураєв, О. (2002). Інтереси Німеччини та «прагнення» українофілів і мало-руське (рутенське) питання. *Український історичний збірник*, 4, 339–350.

Кураєв, О. (2020). Проблема авторства німецького проекту Королівства Київського 1888 року: джерельний та історичний контекст. *Український археографічний щорічник. Нова серія*, 23–24, 367–380.

Левицький, І. (1901). *Александръ Барвѣнскій въ исторіи культурного движенія руского народа на Прикарпатію. Биографично-историчный очеркъ*. Львів: Львів.

Лехнюк, Р. (2019). *На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті XX століття*. Львів: Літопис.

Липинський, В. (1997). За що ми повинні дякувати Володимирі Антоновичу. В В. Короткий, В. Ульяновський (упоряд.), *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович*, 1. Київ: Заповіт, 102–104.

Листування Володимира Антоновича з Михайлом Драгомановим. (1997). В В. Короткий, В. Ульяновський (упоряд.), *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович*, 2. Київ: Заповіт, 103–129.

ЛННБ-1: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів), ф. 11 (Барвінські), спр. 3 (Матеріали в справі виключення Барвінського О. Г. з числа членів Наукового товариства імені Шевченка).

ЛННБ-2: ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 41 (Листи Барвінської О. О. до батька Барвінського О. Г.).

ЛННБ-3: ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 130 (Листи Барвінського О. Г. до сина Барвінського Б. О.).

ЛННБ-4: ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 132 (Листи Барвінського О. Г. до сина Барвінського В. О.).

ЛННБ-5: ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 1435 (Листи Кониського О. Я. до Барвінського О. Г.).

ЛННБ-6: ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 1626 (Листи Левицького В. до Барвінського О. Г.).

ЛННБ-7: ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 4482 (Рукопис «Проекту організації народної роботи»).

ЛННБ-8: ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 103 (Архів Сапег), спр. 744а (Кореспонденція Л. і А. Сапег).

Маслій, Н. Г. (2011). Володимир Барвінський та його родинне оточення. *Поліграфія і видавнича справа*, 3, 22–35.

Мудрий, М. (2003). Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей). *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 38, 115–147.

Мудрий, М. (2004). Рукописні джерела до історії Християнсько-суспільного союзу в Галичині. В І. Гирич та ін. (ред.). *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя, 1*. Київ; Львів, 421–440.

Нахлік, Є. (2007). *Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель* (Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша. Наукова біографія). Київ: Український письменник.

Олесницький, Є. (2011). *Сторінки з мого життя*. Львів: Медицина і право.

Павлишин, С. (1997). *Олександр Барвінський*. Львів: Академічний експрес.

Плохій, С. (2011). *Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського*. Київ: Критика.

Райківський, І. (2012). *Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття*. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Романчук, Ю. (1907, 23 лютого). *Якої нам треба репрезентації у Відні? Діло*, 32.

Романюк, С. (2009). *Олександр Барвінський – публіцист, редактор, видавець*. Львів.

Середа, О. (2001). Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-і роки XIX століття). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 9, 378–392.

Соکیل, В. (2019). *Епістолярій Тита Реваковича*. Львів.

Старик, В. (2009). *Між націоналізмом і толерантністю*. Чернівці: Прут.

Сучасна хроніка. (1895, 30 березня). *Правда*, 76.

Тельвак, В. (2017). Михайло Грушевський та Олександр Барвінський на тлі українського руху кінця XIX – першої третини XX століть. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, 270, 82–102.

Ушкалов, Л. (2019). *Чарівність енергії: Михайло Драгоманов*. Київ: Дух і літера.

Франко, І. (1902). Др. Остап Терлецький, спомини й матеріали. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, 50, 1–64.

Чорновол, І. (2000). *Польсько-українська угода 1890–1894 рр.* Львів.

Чорновол, І. (2002). *Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 рр. (нарис з історії українського парламентаризму)*. Львів.

ЦДІАЛУ: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка у Львові), оп. 1, спр. 2181 (Матеріали Верхратського І.).

Шацька, А. (2007). (упоряд.). Із листування Олександра й Осипа Барвінських (1869 р.). *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*, 3, 171–281.

Шацька, А. (2010). (упоряд.). Із листування Олександра й Осипа Барвінських (1870 р.). *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*, 5, 99–180.

Barwiński, A. (1898). Das Volksleben der Ruthenen. In *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* (Band 19: Galizien). Wien, 376–440.

Binder, H. (2005). *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Binder, H. (2006). Ukraińskie przedstawicielstwo w austriackiej Izbie Posłów, 1879–1918. In J. Moklak (red.). *Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX–XX wiek*. Kraków: Historia Iagellonica, 127–162.

Höbelt, L. (2007). Schuselka Franz. *Neue Deutsche Biographie*, 23. Berlin: Dunker, & Humblot, 767–768.

Łazuga, W. (1991). «Rządy polskie» w Austrii. *Gabinet Kazimierza hr. Badeniego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Maciak, D. (2006). *Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. (1890). Lwów.

Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego Królestwa Galicyj i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. (1897/1898). Lwów.

REFERENCES

Adadurov, V., & Sklokin, V. (Eds.). (2020). *Imperski identychnosti v ukrainskii istorii XVIII – pershoi polovyny XIX st*. Lviv: Vydavnytstvo UKU (in Ukrainian).

Androkhovych, A. (1927). Lvivske «Studium Ruthenum». *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*, 146, 3–118 (in Ukrainian).

Arkusha, O. (2009). Oлександр Barvinskyi. In Ya. Isaievych (Ed.), *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923. Uriady. Postati*. Lviv, 48–66 (in Ukrainian).

Arkusha, O. (2004). Ukrainskyi khrystyiansko-suspilnyi rukh u Halychyni na pochatku KhKh stolittia: politychne tovarystvo «Ruska hromada». *Shliakhamy istorii. Naukovyi zbirnyk istorychnoho fakultetu LNU im. Ivana Franka. Na poshanu prof. K. Kondratiuka*. Lviv, 63–99 (in Ukrainian).

Arkusha, O. (2005). Shliakh ukrainskoho polityka z provintsii do Lvova: politychni dylemy Yevhena Olesnytskoho. In K. Karolczak (red.), *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa* (T. 5: Ludzie Lwowa). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 79–103 (in Ukrainian).

Arkhiv Mykhaila Drahomanova. (1938). (T. 1: Lystuvannia Kyivskoi staroi hromady z M. Drahomanovym, 1970–1895 rr.). Warszawa (in Ukrainian).

[Barvinskyi, V.]. (1910). *Skoshenyi tsvit (vyimok z halytskykh obrazkiv)*. Kyiv; Leipzig (in Ukrainian).

Barvinskyi, O. (1912). *Znachynie ukrainsko-ruskoho narodu dlia Avstro-Uhorshchyny*. Lviv (in Ukrainian).

Barvinskyi, O. (2004). *Spomyny z moho zhyttia*, 1/1–2. New-York; Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).

Barvinskyi, O. (2009). *Spomyny z moho zhyttia*, 2/3–4. Kyiv: Vydavnychiy dim «Stylos» (in Ukrainian).

Barvinskyi, O. (2018). *Spomyny z moho zhyttia*, 4/6. Kyiv: Polihrafichnyi tsentr «Foliant» (in Ukrainian).

Barvinskyi, O. (2019). *Spomyny z moho zhyttia*, 3/5. New-York; Kyiv; Ostroh; Zhytomyr: Vydavets O. O. Yevenok (in Ukrainian).

- V pershykh riadakh. Pamiaty Oleksandra Barvinskoho (1926, Hruden 29). *Dilo*, 289 (in Ukrainian).
- Vakhnianyn, N. (1895). *Ruska sprava v rokakh 1891–1894*. Lviv (in Ukrainian).
- Vynar, L. (2006). *Mykhailo Hrushevskiy i Naukove tovarystvo im. Shevchenka. 1892–1934*. New-York; Drohobych; Lviv (in Ukrainian).
- Hyrych, I., & Atamanenko, A. (Ed.). (2019). *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho* (T. 7: Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho z Oleksandrom Barvinskym). Lviv; Kyiv; New-York; Ostroh (in Ukrainian).
- Hnatiuk, M. (Ed.). (2001). *Oleksandr Barvinskyi 1847–1927: materialy konferentsii, prysviachenoi 150 richnytsi vid dnia narodzhennia Oleksandra Barvinskoho* (Lviv, 14 travnia 1997 r.). Lviv (in Ukrainian).
- Hrytsak, Ya. (2005). Franko u Vidni. In O. Havryliv, & T. Havryliv (Comps.), *Podorozh do Yevropy. Halychyna, Bukovyna i Viden na tsentralnoievropeiskii kulturnii shakhivnytsi*. Lviv: VNTL-Klasyka, 9–29 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (1966). Avtobiohrafia, 1914–1919. *Ukrainskyi istoryk*, 1–2, 98–101 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (2002a). Halychyna i Ukraina. In P. Sokhan (Ed.), *Mykhailo Hrushevskiy. Tvory: u 50 t.* (T. 1: Suspilno-politychni tvory 1894–1907). Lviv: Svit, 376–382 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (2002b). Yak mene sprovadzheno do Lvova. In P. Sokhan (Ed.), *Mykhailo Hrushevskiy. Tvory: u 50 t.* (T. 1: Suspilno-politychni tvory 1894–1907). Lviv: Svit, 117–122 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. (2003). Nasha polityka. In L. Vynar (Ed.), *Hrushevskiiiana*, 7. New-York; Drohobych: Kolo, 25–112 (in Ukrainian).
- Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii (IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii), f. 135 (Barvinskyi O. H.), spr. 27 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 26, 1898 r.) (in Ukrainian).
- IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii, f. 135, spr. 36 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 35, 1898 r.) (in Ukrainian).
- IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii, f. 135, spr. 37 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 36, 1898 r.) (in Ukrainian).
- IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii, f. 135, spr. 38 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 37, 1898–1899 rr.) (in Ukrainian).
- IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii, f. 135, spr. 39 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 38, 1899–1900 rr.) (in Ukrainian).
- IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii, f. 135, spr. 40 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 39, 1900 r.) (in Ukrainian).
- IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii, f. 135, spr. 44 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 43, 1901–1902 rr.) (in Ukrainian).
- IL NANU. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii, f. 135, spr. 48 (Barvinskyi O. H. Spomyny z moho zhyttia, zosh. 47, 1904–1905 rr.) (in Ukrainian).
- Klish, A. (2018). *Mizh politykoiu ta relihiieiu: suspilno-khrystyianskyi rukh v Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX st.* Ternopil (in Ukrainian).

Kolb, N. (2015). *Z Bohom za Tserkvu i vitchyznu: Hreko-katolytske parafialne dukhovenstvo v Halychyni u 90-kh rokakh XIX stolittia*. Zhovkva: Misioner (in Ukrainian).

Korduba, M. (1997). Zviazky V. Antonovycha z Halychynoiu. In V. Korotkyi, & V. Ulianovskyi (Comps.), *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych*, 2. Kyiv: Zapovit, 165–200 (in Ukrainian).

Kuraiev, O. (2002). Interesy Nimechchyny ta «prahnnennia» ukrainofiliv i maloruske (rutenske) pytannia. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 4, 339–350 (in Ukrainian).

Kuraiev, O. (2020). Problema avtorstva nimetskoho proiektu Korolivstva Kyivskoho 1888 roku: dzherelnyi ta istorychnyi kontekst. *Ukrainskyi arkhoeohrafichnyi shcho-richnyk. Nova seriia*, 23–24, 367–380 (in Ukrainian).

Levitskii, I. (1901). *Aleksander Barvñnskii v istorii kulturnogo dvizhenya ruskogo naroda na Prikarpaty. Biografichno-istorichnii ocherk*. Lvõv (in Ukrainian).

Lekhniuk, R. (2019). *Na porozi modernoho svitu: ukrainski konservatyvni seredovyshcha v Halychyni v pershii chverti XX stolittia*. Lviv: Litopys (in Ukrainian).

Lypynskyi, V. (1997). Za shcho my povynni diakuvaty Volodymyru Antonovychu. In V. Korotkyi, & V. Ulianovskyi (Comps.), *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych*, 1. Kyiv: Zapovit, 102–104.

Lystuvannia Volodymyra Antonovycha z Mykhailom Drahomanovym. (1997). In V. Korotkyi, & V. Ulianovskyi (Comps.), *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych*, 2. Kyiv: Zapovit, 103–129 (in Ukrainian).

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka NAN Ukrainy. Viddil rukopysiv (LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv), f. 11 (Barvinski), spr. 3 (Materialy v spravi vykliuchennia Barvinskoho O. H. z chysla chleniv Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka) (in Ukrainian).

LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv, f. 11, spr. 41 (Lysty Barvinskoi O. O. do batka Barvinskoho O. H.) (in Ukrainian).

LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv, f. 11, spr. 130 (Lysty Barvinskoho O. H. do syna Barvinskoho B. O.) (in Ukrainian).

LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv, f. 11, spr. 132 (Lysty Barvinskoho O. H. do syna Barvinskoho V. O.) (in Ukrainian).

LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv, f. 11, spr. 1435 (Lysty Konyskoho O. Ya. do Barvinskoho O. H.) (in Ukrainian).

LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv, f. 11, spr. 1626 (Lysty Levytskoho V. do Barvinskoho O. H.) (in Ukrainian).

LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv, f. 11, spr. 4482 (Rukopys «Proiektu orhanizatsii narodnoi roboty») (in Ukrainian).

LNNB im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv, f. 103 (Arkhyv Sapieh), spr. 744a (Korespondentsiia L. i A. Sapieh) (in Polish).

Maslii, N. H. (2011). Volodymyr Barvinskyi ta yoho rodynne otochennia. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 3, 22–35 (in Ukrainian).

Mudryi, M. (2003). Formuvannia novochasnoi natsionalno-politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva Halychyny (problema zovnishnikh modelei). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna*, 38, 115–147 (in Ukrainian).

Mudryi, M. (2004). Rukopysni dzherela do istorii Khrystyiansko-suspilnoho soiuzu v Halychyni. In I. Hyrych, & in. (Ed.). *Do dzherel. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Oleha Kupchynskoho z nahody yoho 70-richchia, I*. Kyiv; Lviv, 421–440 (in Ukrainian).

Nakhlik, Ye. (2007). *Panteleimon Kulish: osobystist, pysmennyk, myslytel* (T. 1: Zhyttia Panteleimona Kulisha. Naukova biohrafiia). Kyiv: Ukrainskyi pysmenyk (in Ukrainian).

Olesnytskyi, Ye. (2011). *Storinky z moho zhyttia*. Lviv: Medytsyna i pravo (in Ukrainian).

Pavlyshyn, S. (1997). *Oleksandr Barvynskyi*. Lviv: Akademichnyi ekspres (in Ukrainian).

Plokhii, S. (2011). *Velykyi peredil. Nezvychaina istoriia Mykhaila Hrushevskoho*. Kyiv: Krytyka (in Ukrainian).

Raikovskiy, I. (2012). *Ideia ukrainskoi natsionalnoi yednosti v hromadskomu zhytti Halychyny XIX stolittia*. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. V. Stefanyka (in Ukrainian).

Romanchuk, Yu. (1907, Liutyi 23). Yakoi nam treba reprezentatsyi u Vidny? *Dilo*, 32 (in Ukrainian).

Romaniuk, S. (2009). *Oleksandr Barvynskyi – publitsyst, redaktor, vydavets*. Lviv (in Ukrainian).

Sereda, O. (2001). Hromady rannikh narodovtsiv u Skhidnii Halychyni (60-i roky KhIKh stolittia). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 9, 378–392 (in Ukrainian).

Sokil, V. (2019). *Epistoliarii Tyta Revakovycha*. Lviv (in Ukrainian).

Staryk, V. (2009). *Mizh natsionalizmom i tolerantnistiu*. Chernivtsi: Prut (in Ukrainian).

Suchasna khronika. (1895, Berezen 30). *Pravda*, 76 (in Ukrainian).

Telvak, V. (2017). Mykhailo Hrushevskyi ta Oleksandr Barvynskyi na tli ukrainskoho rukhu kintsia XIX – pershoi tretyny XX stolit. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 270, 82–102 (in Ukrainian).

Ushkalov, L. (2019). *Charivnist enerhii: Mykhailo Drahomanov*. Kyiv: Dukh i litera (in Ukrainian).

Franko, I. (1902). Dr. Ostap Terletskyi, spomyny y materiialy. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 50, 1–64 (in Ukrainian).

Chornovol, I. (2000). *Polsko-ukrainska uhoda 1890–1894 rr*. Lviv (in Ukrainian).

Chornovol, I. (2002). *Ukrainska fraktsiia Halytskoho kraiovoho seimu 1861–1901 rr. (narys z istorii ukrainskoho parlamentaryzmu)*. Lviv (in Ukrainian).

Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (TsDIAL Ukrainy), f. 309 (Naukove tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi), op. 1, spr. 2181 (Materialy Verkh-ratskoho I.) (in Ukrainian).

Shatska, A. (2007). (Comp.). Iz lystuvannia Oleksandra y Osypa Barvynskykh (1869 r.). *Spadshchyna. Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia*, 3, 171–281 (in Ukrainian).

Shatska, A. (2010). (Comp.). Iz lystuvannia Oleksandra y Osypa Barvynskykh (1870 r.). *Spadshchyna. Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia*, 5, 99–180 (in Ukrainian).

Barwiński, A. (1898). Das Volsleben der Ruthenen. In *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* (Band 19: Galizien). Wien, 376–440 (in German).

Binder, H. (2005). *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (in German).

Binder, H. (2006). Українське представництво в австрійській Ізбі Послів, 1879–1918. In J. Moklak (Ed.). *Українське традиції парламентарне XIX–XX вік*. Kraków: Historia Jagellonica, 127–162 (in Polish).

Höbelt, L. (2007). Schuselka Franz. *Neue Deutsche Biographie*, 23. Berlin: Dunker, & Humblot, 767–768 (in German).

Łazuga, W. (1991). «Rządy polskie» w Austrii. *Gabinet Kazimierza hr. Badeniego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM (in Polish).

Maciak, D. (2006). *Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego (in Polish).

Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. (1890). Lwów (in Polish, & Ukrainian).

Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego Królestwa Galicyj i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. (1897/1898). Lwów (in Polish, & Ukrainian).

Olena ARKUSHA

PhD (History)

Senior Research Fellow

Center for the Study of Ukrainian-Polish Relations

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2541-6603>

e-mail: o_arkusha@yahoo.com

BETWEEN LVIV, VIENNA AND KYIV:

OLEKSANDR BARVINSKY AND THE GEOPOLITICAL CHOICES OF UKRAINE AT THE TURN OF THE 19th–20th CENTURIES

The article examines the attempts of Ukrainian figures at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries using the example of stories from the biography of Oleksandr Barvinsky to create a project of the Ukrainian state based on the alliance with the Austro-Hungarian and German empires. It is noted that Oleksandr Barvinsky belonged to the most influential politicians and intellectuals who shaped the vision of Ukraine's independent future. The pages of his biography related to activities in Kyiv and Vienna reflect the formation of all-Ukrainian unity and the search for foreign political allies are analyzed. It is noted that these processes involved profound transformations of Ukrainian society based on the «organic labor» program. It is argued that the new generation of Ukrainian politicians in Galicia, who assumed the leadership of the Ukrainian movement in the last decades of the 19th century, had, unlike their predecessors, sufficient qualifications to bring the «Ukrainian question» to the international level.

It is shown that the prerequisites for this were created thanks to the political experience gained under the Constitution of Austria and the interest in Galicia on the part of the Ukrainian figures of the Naddnyprianshchyna region (Transdniepr region), who did not have the opportunity to freely express their ideas in the Russian Empire. It is proved that the creation of a center of the Ukrainian movement in Galicia aroused the interest of the Austrian government. It is claimed that Vienna considered the possibility of attracting the Ukrainian population in the Russian Empire to its side in the event of a military conflict, the probability of which was increasing. However, at the stage of defining the strategy of the national movement, disagreements arose between politicians of different parts of Ukraine, and Vienna's position was not consistent. It is shown that Ukrainian politicians search for allies among the Central countries caused resistance from Ukraine's closest neighbors - the Poles and Russians, who saw them as a threat to their interests.

It is concluded that the story of the rise and fall of Oleksandr Barvinsky political career shows both the dependence of man on geopolitical processes and his ability to influence them. The research was carried out in the vein of an intellectual biography, which included the analysis of the worldview, political, and professional motives of the politician's actions, as well as his private circumstances. It was noted that Oleksandr Barvinsky activities between Lviv, Vienna and Kyiv reflected the ambitions of the Lviv political circles to influence geopolitics.

Keywords: Galicia, Ukrainian-Polish relations in the 19th century, Austrian-Ukrainian relations in the 19th century, Ukrainian intellectuals, the idea of Ukrainian statehood, Galician Sejm.